

Marko PERIĆ

JEVREJI IZ JUGOSLAVIJE — ŠPANSKI BORCI

Pregled Jevreja iz Jugoslavije koji su učestvovali u španskom antifašističkom nacionalnooslobodilačkom i revolucionarnom ratu 1936—1939. godine, što će reći na strani Republike, prvi put je objavljen u Jevrejskom almanahu 1963—64.¹ Tada je pisac pregleda nabrojao 19 lica. U uvodu je upozorio da taj pregled nije potpun, ali da može da posluži kao početak i poziv da se upotpunjava.

U međuvremenu, Udruženje španskih boraca organizovalo je vrlo obiman i temeljit rad na prikupljanju, sređivanju i obradi originalnih dokumenata, štampe i knjiga iz perioda rata u Španiji, kao i posle rata i izjava i sećanja velikog broja članova Udruženja u cilju stvaranja što potpunijeg spiska Jugoslovena, učesnika španskog rata. Kao osnovni izvori poslužili su u tom poslu u prvom redu:

1. Fond Arhiva Internacionalnih brigada u Centralnom partijskom arhivu Instituta marksizma-lenjinizma u Moskvi. U taj fond uključena je evidencija i druga dokumentacija o članovima Internacionalnih brigada, koja je počela da se urednije vodi posle oktobra 1936. godine, kada su formirane Internacionalne brigade i njihova baza u španskom gradiću Albasete. U kadrovskoj službi baze Internacionalnih brigada u Albasetu vršeno je anketiranje dobrovoljaca i grupisanje po nacionalnostima. Postojale su, takođe, evidencije po jedinicama i u raznim službama, kao i pregledi ranjenih, poginulih i nestalih. Ti dokumenti bili su koncentrisani u kadrovskoj službi štaba baze. U jedinicama i službama vršene su mnogobrojne ankete, pravljene su spiskovi ljudstva po nacionalnosti s karakteristikama. Posebno su evidentirani i anketirani članovi Komunističke partije. Prilikom povlačenja međunarodnih dobrovoljaca iz Španske republikanske vojske, oni su evidentirani i anketirani od strane komisije Društva naroda. Tako je stvorena bogata dokumentacija o antifašističkim dobrovoljcima u španskom ratu. Pored toga, jugoslovenska grupa je uspostavljala i svoje evidencije. Sve to, kao i druga dokumentacija krajem španskog rata,

---

¹ Marko Perić (Velimir Drechsler): »Jugoslovenski Jevreji — španski borci«, Jevrejski almanah, 1963—1964, str. 96—102.

2 M. Perić

prebačena je u Moskvu gde je pri Kominterni stvoren Fond arhiva Internacionalnih brigada. Posle raspuštanja Kominterne (1943. godine), ova arhiva prešla je u Centralni partijski arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS u Moskvi. Znatan broj tih evidencija i dokumenata koji se odnose na Jugoslovene je pre-snimljen i mikrofilmovi se čuvaju u Arhivu za radnički pokret u Beogradu.

2. Dokumentacija Udruženja jugoslovenskih dobrovoljaca španske republikanske vojske. Preživeli španski borci popunili su posle rata anketni list, napisali svoju biografiju, a, prema sećanju, naveli podatke o poginulim i umrlim drugovima u Španiji.

3. Dokumentacija sabrana od republičkih i pokrajinskih udruženja boraca NOR-a, od sekcija španskih boraca, kao i od pojedinih španskih boraca ili od rodbine poginulih ili umrlih boraca.

4. Razni policijski spiskovi o jugoslovenskim dobrovoljcima u španskom ratu i fond Suda za zaštitu države bivše Jugoslavije.

5. Materijali zbornika sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u španskom ratu »Španija 1936—1939.«, koji je izašao u pet knjiga 1971. godine u Beogradu u izdanju Udruženja španskih boraca i Vojnoizdavačkog zavoda.

6. Listovi i knjige o jedinicama u kojima je bilo više Jugoslovena, štampani u samoj Španiji za vreme rata ili koje su u to vreme izdavali jugoslovenski antifašisti u drugim zemljama: Kanada, SAD, Australija, Novi Zeland, Francuska itd.

Od sveg ovog sabranog materijala o učešću Jugoslovena u španskom antifašističkom ratu stvorena je u Arhivu za radnički pokret u Beogradu posebna zbirka arhivske građe pod nazivom: »Jugoslovenski dobrovoljci u španskom ratu«.

Na osnovu ovog materijala i uz široko konsultovanje preživelih španskih boraca sačinjen je spisak od 1.664 Jugoslovena španska borca.² Ovaj spisak, mada do sada najpotpuniji, još ne obuhvata sve Jugoslovene španske borce. Za to ima više razloga. Prvih dana rata stizali su dobrovoljci od kojih su mnogi odmah ginuli, a da nigde nisu bili evidentirani. Ako pored njih nije bilo drugova iz Jugoslavije koji su ostali u životu i zapamtili im ime, ako je bilo pravo, nikakvog traga o njima u kasnije rekonstruiranim evidencijama često više nije bilo. Evo, šta o tome piše redakcija zbornika spomenutog pod tačkom 5. u objašnjenjima »Uz spisak španskih boraca iz Jugoslavije«.

»Pristizanje naših dobrovoljaca iz raznih krajeva sveta i njihova rasutost po gotovo svim jedinicama i službama Internacionalnih brigada otežavali su njihovo evidentiranje i međusobno povezivanje, posebno u početku rata, kada nije bila uređena administra-

² Vidi: Spisak Jugoslovena — španskih boraca, Zbornik »Španija 1936—1939«, knjiga V, str. 505—576. (U sledećim fusnotama samo: Zbornik.)

cija. Teškoće je pričinjavalo i to što su mnogi dolazili pod drugim imenima da bi njihove porodice izbegle represalije, a i da bi se mogli vratiti u Jugoslaviju ili strane zemlje iz kojih su došli. To se naročito odnosi na partijske kadrove i političke emigrante. Dešavalo se da su pojedinci u Španiju dolazili pod jednim, tuđim imenom, a u Španiji uzeli drugo.«³

U izradi opšteg spiska španskih boraca iz Jugoslavije na osnovu celokupne navedene literature učestvovao je i pisac ovog pregleda, što mu je umnogome olakšalo da sačini daleko potpuniji pregled Jevreja iz Jugoslavije, koji su učestvovali u Španiji na strani Republike.

Pored već navedenih izvora, autor se služio i izvesnim podacima i dokumentima kojima raspolaže Jevrejski istorijski muzej u Beogradu, a takođe je i sam prikupio izvesne dosada kod nas nepoznate podatke, dokumente i fotografije. U tome su mu pružili dragocenu pomoć Šmuel Ungar iz kibuca Gat u Izraelu (za Isu Altaraca), Terezija Stevanović-Lebl iz Subotice (za njenog brata Ivana Lebla), Angelina Papo iz Splita (za njenog brata Menahema — Mento Papo), Hilda Presburger (za Jevreje emigrante iz Poljske), kao i neki drugi.

Na osnovu svih dosadašnjih ispitivanja ustanovljeno je da je u Španiji na strani Republike bilo 34 Jevreja iz Jugoslavije.

Ova 34 jugoslovenska Jevreja »po rođenju«, u anketnim listovima, koje su popunjavali u Španiji, najčešće su se deklarirali kao Jugosloveni, a neki od njih kao Hrvati, Srbi i dr. a skoro ni jedan kao Jevrejin. To ne znači da u Internacionalnim brigadama u Španiji nije bilo boraca koji su se u to vreme nacionalno deklarirali kao Jevreji. Bila je čak u XIII internacionalnoj brigadi u bataljonu »Palafoks« zasebna jevrejska četa koja je nosila ime »Botwin« po imenu Jevreja Naftali Botwina, jednog od rukovodilaca poljske komunističke omladine osuđenog na smrt 1925. godine. I izvan te čete bilo je Jevreja boraca koji su došli iz Palestine ili nekih drugih zemalja i koji su se nacionalno osećali i deklarirali kao Jevreji.

U navedeni broj od 34 Jevreja iz Jugoslavije nisu ušli: Volf dr Jungerman i Edita Jungerman, koji su bili emigranti u Jugoslaviji i kao članovi Komunističke partije Jugoslavije otišli u Španiju, a posle u Kinu da kao lekari pomognu u revoluciji. Tu nisu ubrojani ni 7—8 studenata Jevreja iz Poljske, koji su zbog »numerus klauzusa« prema Jevrejima na univerzitetima u njihovoj zemlji došli u Jugoslaviju i studirali u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani. I oni su bili članovi ili simpatizeri Komunističke partije Jugoslavije i kao takvi otišli u Španiju, ali su se tamo odmah uključili u poljske jedinice Interbrigade. Iz Zagreba su došli u Španiju, na primer Mozes Spira i Leonard Pivok. Među poljskim

³ Isto, str. 500.

4 M. Perić

Jevrejima iz Ljubljane bio je Fojerbah. Među njima bio je i Jakov Grinštajn, zvani Jukl. Ako bismo i sve njih uključili u broj Jevreja koji su u Španiju došli iz Jugoslavije, mogli bismo, sa sigurnošću tvrditi da ih je bilo više od 40.

Od 34 Jevreja španska borca iz Jugoslavije za koje raspolažemo detaljnijim podacima 29 su muškarci, a 5 žene.

Najstarijih, rođenih 1899. godine i ranije bilo je troje. Među njima inž. Endre Baš imao je 1936. godine, kada je počeo rat u Španiji i kada je on sa ženom i sinom stigao tamo, 46 godina, a njegovu supruga Anamarija 3 godine manje. Interesantno je da su u grupi najstarijih bile dve žene i jedan muškarac.

U sledećoj grupi, nešto mlađih, rođenih 1900—1904. godine, bilo je pet. Među njima nije bilo ni jedne žene.

U grupi rođenih 1905—1909. godine bilo je takođe pet. U ovoj grupi bila je i jedna žena i to lekarka dr Braina Fos, a najstariji je bio, takođe lekar, dr Imre Ber, rođen 1905. godine.

Najbrojnija starosna grupa bila je onih rođenih 1910—1914. godine. U toj grupi bilo je 17, od čega 2 žene: Lea Kraus i Kornelija Sende.

Grupa najmlađih, rođenih 1915. godine i kasnije, brojala je četiri. Među njima nije bilo žena, a najmlađi su bili Janoš Baš i Drago Štajnberger, rođeni 1921. i 1916. godine.

Prema zanimanjima najviše je bilo radnika (11), a svega 1 činovnik. Zatim su prema broju dolazili studenti (6), lekari (4), profesionalni revolucionari (3), trgovački pomoćnici (3), novinari (2), medicinske sestre (2) i po jedan pisac i inženjer.

Od ovih 34 Jevreja iz Jugoslavije članovi Komunističke partije bili su 25.

Prvih meseci rata, 1936. godine, stiglo je u Španiju 9 od njih. Prvi je bio mladi Menahem Papo iz Splita (rođen 1915. god.) koji je stigao u Španiju 25. oktobra, a dva dana kasnije porodica Baš iz Belgije. Najveći broj je stigao u prvoj polovini 1937. godine — 11, a u drugoj polovini iste godine — 9. U prvoj polovini 1938. godine došlo je 4, nepoznato 1.

Najviše od njih došlo je u Španiju iz Jugoslavije (18), zatim iz Čehoslovačke (6), iz Francuske (4), iz Belgije (3), iz SSSR (2) i iz Rumunije (1).

U Španiji je od tih 34 poginulo ili nestalo 7, a u NOB — 11, umrlo je za vreme drugog svetskog rata 3, a posle toga rata tri. Za jedno lice se ne zna da li je još u životu. Juna 1974. godine živa su još 9, a za jednog nije poznata dalja sudbina. Od tih 9 preživelih španskih boraca četiri žive u SFRJ, 3 u Izraelu i 2 u Mađarskoj.

U Narodnooslobodilačkoj i antifašističkoj borbi učestvovalo je u toku drugog svetskog rata 21, nosilaca »Spomenice 1941« bilo je 5, a »Narodnih heroja« — 4, od kojih je živ samo Samuel Lerer.

SPISAK JEVIJEJA IZ JUGOSLAVIJE ŠPANSKIH BORACA

1. Abinun Albert	18. Fišer Beno
2. Albahari Salamon (Josif Ivanović)	19. Fodor Karl
3. Altarac Isa	20. Fos-Rudin Braina
4. Atijas Hajim	21. Hauptman Jozef (Mezić dr Aleksandar
5. Baruh Isa	22. Kamhi Samuel
6. Baruh Jakov	23. Keršner Artur
7. Baruh Silvio	24. Kraus Lea
8. Baš Anamarija	25. Lebl Ivan
9. Baš Endre	26. Lerer Samuel (Todorović Voja)
10. Baš Janoš	27. Majder Vladimir
11. Ber Imre	28. Papo Menahem
12. Bergman Alfred	29. Presburger Vilko
13. Bihalji Oto	30. Sende-Popović Kornelija
14. Dojht Mirko (Ben Jakov Mirko)	31. Šneman Marija
15. Domanji Robert	32. Štajnberger Drago
16. Dreksler Velimir (Perić Marko)	33. Štetler Sigismund
17. Engel Elijas	34. Vajs Gerhard

ŽENE

1. Baš Anamarija	4. Sende-Popović Kornelija
2. Fos-Rudin Braina	5. Šneman Marija
3. Kraus Lea	

POGINULI ILI NESTALI U ŠPANJI

1. Altarac Isa	5. Keršner Artur
2. Baruh Isa	6. Presburger Vilko
3. Baruh Silvio	7. Šneman Marija
4. Fišer Beno	

ŠPANSKI BORCI — UČESNICI U NOB I ANTIFAŠISTIČKOJ BORBI U TOKU II SVETSKOG RATA

1. Abinun Albert	7. Bergman Alfred
2. Albahari Salamon	8. Bihalji Oto
3. Baruh Jakov	9. Dojht Mirko
4. Baš Anamarija	10. Domanji Robert
5. Baš Endre	11. Dreksler Velimir
6. Baš Janoš	12. Engel Elijas

6 M. Perić

13. Fos-Rudin Braina	18. Papo Menahem
14. Hauptman Jozef	19. Sende-Popović Kornelija
15. Kraus Lea	20. Stajnberger Drago
16. Lerer Samuel	21. Vajs Gerhard
17. Majder Vladimir	

NOSIOCI SPOMENICE 1941.

1. Abinun Albert	4. Hauptman Jozef (umro 1972)
2. Bihalji Oto	5. Lerer Samuel
3. Dreksler Velimir	

NARODNI HEROJI

1. Domanji Robert (poginuo 1942)	4. Stajnberger Drago (poginuo 1942)
2. Engel Elijas (poginuo 1944)	
3. Lerer Samuel	

JUNA 1974. GODINE ŽIVE U

SFRJ

1. Abinun Albert
2. Bihalji Oto
3. Dreksler Velimir
4. Lerer Samuel

IZRAELU

1. Atijas Haim
2. Dojht Mirko
3. Kraus Lea

MAĐARSKOJ

1. Baš Anamarija
2. Baš Janoš

Pored Jevreja iz Jugoslavije koji su se borili u Španiji, bilo ih je među komunistima organizatorima ilegalnog slanja dobrovoljaca u Španiju i aktivista na tom opasnom poslu.

U Zagrebu, pored ostalih su bili aktivni oko slanja dobrovoljaca student Pepo Polak i doktor Beno Stajn. Pepo Polak bio je pomoćnik dr Pavla Gregorića, glavnog organizatora toga posla.

Kada se Polak morao skloniti od policije izvan Zagreba, Gregorić je za svog pomoćnika odabrao studenta tehnike Ljudevita Trilnika, koga je upoznao kao mladog komunistu u mitrovačkoj kaznionici. Kasnije je Gregorić posumnjao u Trilnika, izolovao ga

od konspirativnog rada i napokon stekao ubedenje da je saradnik policije. Trilnik je posle toga otputovao u inostranstvo gde se stalno nastanio.⁴

Već prvih meseci rata uputili su intelektualci Jugoslavije pozdrav španskom narodu koji brani Republiku od fašističkih pobunjenika. Među potpisnicima ovog pozdrava bili su i: dr Stjepan Betlhajm, dr Leon Geršković, Miroslav Jun, inž. Zvonko Rihtman, dr Pavao Verthajm i ing. E. Vajsman.⁵

U Beogradu je, pored drugih, na poslovima oko ilegalnih priprema tajnog slanja dobrovoljaca u Španiju bio aktivan Dida de Majo. On je radio na korekturi francuskih tekstova, na pečatima za krivotvorenje pasoša s kojima su putovali dobrovoljci iz Beograda.⁶

U Sarajevu se svojim esejima isticao Kalmi Baruh »hispanolog kakvog je ova zemlja ikada imala«. Tako ga ocenjuje dr Franc Cegle i piše za njega da »njegovi tekstovi napisani za vreme građanskog rata u Španiji imaju još i obeležja, s jedne strane, jednog izuzetno jasno opredeljenog, progresivnog stanovišta i, s druge strane, jedne isto tako politički angažovane sociologije i istorije španske umjetnosti i literature.«⁷

U »evidencijalnom kartonu« kartoteke Odeljenja za zaštitu države u Fondu Milana Stojadinovića, koji se čuva u Arhivu Jugoslavije, nalazi se i sledeće:

»Israel Evica, učenica ženske gimnazije u Sarajevu, Kralja Petra 34 — osuđena je na 500 dinara ili 10 dana zatvora radi dopisivanja sa španskim dobrovoljcem Milenkom Cvetkovićem.

Isključena je iz svih škola u Kraljevini bez prava polaganja privatnih ispita.

Kr. banska uprava svojim rešenjem pov. 3117 od 29. VIII 1938. osnažila je ovu presudu u celosti.«

Moša Pijade pod potpisom Mladen piše o vicu i karikaturi u »Z. B« listu komunista-robijaša novembra 1936. godine pod naslovom »Za bolji humor«. Kao primer uzima karikaturu Pjera Križanića u vezi sa Španijom. »Kada Pjer u Politici nacрта Marokance kako maršuju pod krstaš-barjacima i kaže ispod karikature: 'Za krst časni i nadnicu zlatnu' — onda je on time uštedeo čitav članak,

⁴ O tome Pavle Gregorić piše opširnije u članku »Zagrebački punkt«. Zbornik V, str. 236—238.

⁵ Zbornik, V, str. 271—272.

⁶ Zbornik I, str. 423. Čedo Kapor u članku: »Jedan partijski zadatak« zabeležio je: »Neke stvari obavio je Dida de Majo. Njemu smo, pored ostalog, nosili na korekturu pečate na kojima ima i francuskog teksta. I pored najveće pažnje, slovoslagač često pogriješi, makar kad je u pitanju svega nekoliko riječi. A Dida je znao francuski i bio upućen u čitavu stvar«.

⁷ Dr Franc Cegle: »Kalmi Baruh i građanski rat u Španiji«. Zbornik V, str. 129—198.

povezao je svoj vic sa poznatim stihom iz narodne poezije (Za krst časni i slobodu zlatnu), i dao tako na najneposredniji i popularan način strahovitu porugu na 'patriotizam' španskih fašista koji rukama Marokanaca hoće da zadave slobodu španskog naroda i da spasu hrišćanstvo od bezbožne revolucije.⁸

U Pragu se u toku 1936—1937. godine na odašiljanju dobrovoljaca u Španiju angažovao Velimir Dreksler, koji je tamo radio u ispostavi ilegalne tehnike Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. On je upućivao dobrovoljce iz redova jugoslovenskih studenata i političkih emigranata u Čehoslovačkoj, kao i prihvatao i otpremao u Francusku dobrovoljce koji su stizali u Prag iz Jugoslavije i Sovjetskog Saveza.⁹

U Parizu je na tome jedno vreme bio aktivan Bora Baruh, slikar iz Beograda. O tome piše dr Sergije Dimitrijević, koji je 1936—1937. godine radio u Francuskoj na prihvatanju dobrovoljaca i njihovom prebacivanju u Španiju:

»Pošto se rad na prihvatanju dobrovoljaca znatno razgranao i uvećao, na tom sektoru je počeo da pomaže od proleća 1937. godine (verovatno od aprila) Bora Baruh, slikar, čije je partijsko ime tada bilo Emil.«¹⁰

Dr Braina Fos-Rudin učestvovala je u organizaciji otpremanja nekoliko stotina dobrovoljaca iz Jugoslavije jednim francuskim brodom. Brod je trebalo da prihvati dobrovoljce blizu jadranske obale i direktno ih odveze u Španiju. Braina je trebalo da ide s transportom kao lekar.¹¹

Posle rata u Španiji, kada je većina preživelih dobrovoljaca iz Jugoslavije i niza drugih zemalja čamila i zlopatila se u logorima na jugu Francuske, u Jugoslaviji je organizovana široka akcija za pomoć dobrovoljcima iz Španije i za njihov povratak u zemlju.

U leto 1939. godine osnovan je u Zagrebu, na inicijativu Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, odbor za »Španjolce«, tzv. »Španski komitet«, koji je organizovao slanje paketa dobrovoljcima iz Španije interniranim u francuskim logorima i vodio borbu za njihov legalni povratak svojim kućama. Među aktivistima koji su se okupili oko toga odbora bili su i Debora Domanji (majka Roberta Domanjija) i Ernestina Fleš (majka Velimira Drekslera), zatim Mira Saks, Ada Fišer i Berta Vinter-Petričić.¹² Takođe su bili aktivni Magda Bošković i vlasnik knjižare u Karlov-

⁸ Moša Pijade: »Izabrani spisi«, I tom, II knjiga, str. 747.

⁹ Marko Perić — Velimir: »Doživljaji jednog Španca«, Novinska izdavačka kuća »Stvarnost«, Zagreb 1963, str. 43—49.

¹⁰ Zbornik V, str. 317.

¹¹ Braina Rudin Fos: »Pripreme za odlazak brodom »La kors«. Zbornik I, str. 438—447.

¹² »Žene Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj borbi«, knjiga I, str. 14, izdanje Glavnog odbora ženskih društava Hrvatske, Zagreb 1955.

cu po imenu Goldštajn.¹³ Ujesen iste godine kooptirano je još nekoliko članova, a među njima i Sigismund Stetler-Bobi.¹⁴

Nešto kasnije, slično je učinjeno u Beogradu i u drugim mestima. »Iz Beograda je došao Braco Vajs (koji je takođe bio u Španiji) da se u Zagrebu upozna sa radom na pomoći španskim borcima, kako bi ta iskustva preneo u Beograd i u Srbiju, iako su oni u tome već imali izvesnih rezultata.«¹⁵ Poznati spiker Fingerhut je zajedno sa svojom kolegicom Jelenom Bilbijom i muzičarem dr Vojislavom Vučkovićem bio u Radio Beogradu takođe angažovan u toj akciji.¹⁶

Pokrenuta od »Španskog komiteta«, rodbina interniranih španskih boraca upućivala je predstavke advokatskim komorama, banovinama, pa i vladi u Beogradu da se španskim borcima iz Jugoslavije odobri povratak u domovinu. U Advokatskoj komori u Zagrebu sačuvane su dve ovakve predstavke u jednom obimnijem dosijeu iz kojeg se vidi koliko se Advokatska komora u Zagrebu, na čelu sa tadašnjim predsednikom dr Ivom Politeom, u 1939. i 1940. godini zalagala i borila za pomoć i repatrijaciju jugoslovenskih građana — španskih dobrovoljaca. O tome je pisao dr Ante Štokić u članku »Iz sadržaja jednog dosijea u našoj Komori«: »Dne 20. studenog 1939. godine primljena je u našoj Komori predstavka koja je pisana 15. studenog 1939. i nalazi se u ovom dosijeu u originalu. U toj predstavi rodbina boraca-interniraca apelira na Advokatsku komoru da se zauzme za repatrijaciju.«¹⁷

Među originalnim potpisima na toj predstavi su i sledeći: Erna Fleš, Debora Domanji, Blanka Abinun, Matilda Albahari sa dodatkom — majka.

U tom dosijeu se nalazi, takođe, i jedna kopija predstavke od 15. avgusta 1940. godine, pa je — prema mišljenju dr Ante Štokića — original verovatno upućen Savezu advokatskih komora Jugoslavije, a pojedinim komorama — kopija. Iz kopije se vidi da su original potpisali pored ostalih: Debora Domanji, Erna Fleš, Blanka Abinun, Ivo Štajnberger.

Još pre okupacije Jugoslavije, pojedini španski borci su uspevali da izađu iz logora i preko Marseja da se prebace u domovinu. U Marseju je formiran centar za prihvatanje i snabdevanje ispra-

¹³ Zbornik V, str. 284, članak »Pomoć španskim borcima«, Beba Krajačić, Mladen Iveković, Vlado Novaković.

¹⁴ Ivan Šibl: »Zagreb 1941«, Naprijed, Zagreb 1967, str. 294.

¹⁵ Zbornik V, str. 284.

¹⁶ Zbornik V, str. 264: Vojo Kovačević: »Španija i Beogradski univerzitet«. U Radio Beogradu angažovani su bili dr Vojislav Vučković, Jelena Bilbija i izvrsni spiker Fingerhut.«

¹⁷ Časopis »Odvjetnik«, glasilo Advokatske komore SRH — Zagreb, br. 10—11, listopad — studeni 1967.

vama za put u Jugoslaviju, u čemu su pomogli napredni službenici i simpatizeri iz jugoslovenskog Konzulata.

»Da bismo u Lionu organizovali prihvatni centar — sličan onome u Marseju, — piše dr Đuro Mešterović, — odlučili smo da tamo otputujem i o svemu podrobno razgovaram sa Simom Abinom, rođakom našeg druga Voje Todorovića — Lerera. Krajem februara otputovao sam u Lion i ovaj zadatak s uspehom izvršio.«¹⁸

Na putu iz Francuske dr Đura Mešterović se 6. aprila 1941. godine, upravo na dan napada Nemačke na Jugoslaviju, zatekao u Zagrebu. On je otišao do kuće španskog borca Štetlera, koji je služio za vezu u Zagrebu. »Njegovu sam adresu dobio od druga Gošnjaka, — piše Đura Mešterović, — kad sam odlazio iz Vernea.«¹⁹

Većina jugoslovenskih »Španaca« u logorima Francuske posle okupacije zemlje javila se za rad u Nemačku i otuda se prebacivala u Jugoslaviju, da bi nastavila borbu protiv fašizma. Među njima su bili i Salamon Albahari, Jakob Baruh, Robert Domanji, Velimir Dreksler, Elijas Engel, Ivan Lebl, Samuel Lerer, Vladimir Majder, Menahem Papo i Drago Štajnberger.

Svoje doživljaje na tom putu detaljno je opisao Velimir Dreksler. Slično su više-manje prošli svi oni. Zato ćemo ovde ukratko izneti taj opis.

»U proleće 1941. godine, mi smo bili u francuskom logoru iz koga je bilo vrlo teško i opasno bežati, a u razbijenoj i okupiranoj Jugoslaviji KPJ je vršila pripreme za odlučne borbe.

Drugovi iz zemlje javljali su nam: Nastojte da bilo kako dođete kući. Nailaze sudbonosni događaji. Bićete i te kako potrebni.

U to vreme je Nemačka mobilisala ogroman broj muškog stanovništva. Stoga su se stotine hiljada pa i milioni inostranih radnika zapošljavali u Nemačkoj. Nemoi su vrbovali radnu snagu i u našem logoru. Iskoristili smo ovu priliku. Iz Nemačke, gde ćemo živeti kao i svi drugi inostrani radnici, računali smo da ćemo se već nekako povezati sa drugovima u zemlji i prebaciti k njima. Događaji su pokazali da je jugoslovenska partijska organizacija u logoru dobro procenila situaciju i izlaz iz nje. Većina nas koji smo uproleće 1941. godine otišli na rad u Nemačku stigli smo već posle nekoliko meseci u Jugoslaviju u prve partizanske odrede ili među ilegalne borbe u gradovima.

Prvi dani neposrednih priprema za ustanak u zemlji zatekli su nas već kao inostrane radnike u Nemačkoj. S jednom grupom bio sam na radu u fabrici »Bamag Werke« u mestu Desau kod

¹⁸ Dr Đuro Mešterović: »Sa italijanskom vizom u Jugoslaviju«, Zbornik IV, str. 359.

¹⁹ Isto, str. 368.

Lajpciga. U istom mestu u fabrici »Junkers« radio je nešto veći broj naših drugova.

Jedno mesec dana pre napada Nemačke na Sovjetski Savez pokupio nas je u Desau Gestapo i otpremio u jedan logor »za prevaspitavanje«. Tu smo teško radili i bili grozno maltretirani, a posle tri nedelje vraćeni smo na svoja ranija radna mesta.

Posle napada Nemačke na Sovjetski Savez stigao je u Desau iz Zagreba s krivim ispravama naš drug iz Španije Cvjetko Vječeslav, poslat od Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije da organizuje naše bekstvo i prebacivanje u Jugoslaviju, odnosno u Zagreb.

Posle bekstva prve grupe, u kojoj je bio i Robert Domanji, ja sam bio određen da organizujem drugu grupu.

Pošto smo subotom radili samo do podne, krenuli smo rasuti u vozu po dvojica, prvim poslepodnevnim vozom za Lajpcig. Tu smo uzimali karte ponovno samo za jedan deo puta i drugačije grupisani po dvojica ulazili u razne vagone kao da se međusobno ne poznajemo. Imao sam tačna uputstva za svaku etapu puta.

Posle raznih komplikacija i peripetija koje smo uspeli da savladamo, sretno smo stigli u blizinu stare jugoslovenske granice. Tu nas je u jednoj šumi sačekao Cvjetko Vječeslav. Osim nas, stiglo je još nekoliko naših grupa. U mojoj grupi bio je i Jakov Baruh.

Noću nas je Cvjetko proveo preko stare jugoslovenske granice a mi smo morali dalje sami po dvojica u Maribor, a odatle vozom do Brežica.

U Dobovi, nedaleko Brežica, bio je trgovac za kojeg smo imali lozinku radi raspoznavanja. On je trebalo da obezbedi vodiča koji će nas prebaciti preko reke Sutle u tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Uz niz teškoća, neprilika i opasnosti, a pomoću nepoznatih seljaka u Hrvatskoj uspeli smo srećno stići na određenu adresu u Zagrebu. Tu smo uspostavili vezu s drugovima koji su u okupiranom Zagrebu bili zaduženi za naš smeštaj i, kasnije, za otpremanje na zadatke koje smo dobili od Partije. Elijas Engel je, na primer, u prvo vreme radio u Zagrebu u ilegalnoj štampariji.

Ja sam posle nekih osam dana ilegalnog boravka u Zagrebu — gde sam uspeo u jednom stanu poslednji put da se nađem sa svojom majkom Ernom Fleš i gde sam nekoliko noći spavao zajedno sa Samuelom Lererom u jednoj stolarskoj radionici, a danju lutao bez ikakvih isprava okolo izložen opasnosti da budem legitimisan i uhapšen — dobio krive isprave i otputovao vozom u Liku, gde sam našao grupu partizana u koju sam bio upućen.«²⁰

²⁰ Vidi knjigu: Marko Perić — Velimir »Doživljaji jednog Španca«. »Stvarnost«, Zagreb, 1963, str. 117—162.

Jula 1941. godine u okupiranom Zagrebu održan je sastanak Komiteta za pomoć španskim dobrovoljcima radi izrade plana o organizaciji bekstva iz Nemačke, zatim njihovog prihvatanja i daljeg rasporeda. Pored španskog borca Vječeslava Cvjetka — Floresa, Dine Zlatić i dr. sastanku prisustvuje i Rudi Domanji, mlađi brat španskog borca Roberta Domanjija. U ovaj Komitet kasnije su ušle i Berta Petričić, rođena Vinter, i Valika Pap, rođena Karijo.

U Sarajevu je španske borce koji su tamo stizali iz Zagreba sačekivao stari komunisti Moni Finci. Evo šta on piše o tome.

»Iste večeri, po lozinki 'Ima li tu negde stan za izdavanje', koju mi je dao Vlado — bila su kod mene u Sunulah-efendijinoj ulici, smještena tri 'Španca' — Petar Drapšin, Mihajlo Milosavljević i Jakov Baruh.

Petra Drapšina i Mihajla Milosavljevića smjestio sam u prizemlje, u omanju sobicu sa velikim prozorom, koji je pružao dobru mogućnost da se u slučaju potrebe moglo preko bašte neopaženo i bez teškoća umaći eventualnoj opasnosti. Stan je pripadao porodicu starog, siromašnog čevabdžije Samuila Abinuna. Njegova snažna i okretna supruga činila nam je mnoge usluge i raznosila u nje-drina letke u čaršiju, a dva sina radnika učestvovala su u pojedinih akcijama, naročito oko nabavke lakog oružja.«²¹

*

Daljim istraživanjima, ovaj pregled moći će se još dopuniti i poneki detalj bolje precizirati. Preostaje još da se iznesu biografije sa onim podacima do kojih je autor došao u toku svog višegodišnjeg rada.

²¹ »Španski borci u Sarajevu 1941«, Zbornik IV, str. 477.

B I O G R A F I J E

1. ABINUN ALBERT, rođen 27. juna 1913. u Sarajevu u kući vrlo siromašnih roditelja. Otac Isak bio je prvo kočijaš, a kasnije trgovac. Majka Blanka rođena Salom. Imao je tri brata i četiri sestre.

Nižu školu i gimnaziju završio je u Sarajevu, a srednju poljoprivrednu u Valjevu 1934. godine. Kao đak bio je sa svojim bratom Markusom u sarajevskom kenu Hašomer hacaira i tu je stekao prva znanja iz marksizma. Još 1933. godine bio je na ferijalnoj praksi u Mariboru, gde je postao član »Zveze mladih intelektualcev«. Za vreme vojne službe bio je u školi za rezervne intendantske oficire i vojne činovnike u Sarajevu od 13. oktobra 1934. godine do 5. jula 1935. U čin nižeg vojnog činovnika IV klase proizveden je 1. decembra 1936. godine. U toj školi, pored marljivih priprema za ispite (tada je bila direktiva Komunističke partije da komunisti marljivo uče vojne veštine) obrađivao je s grupom naprednih drugova marksističku literaturu. Avgusta 1935. godine postao je član Komunističke partije Jugoslavije.

Posle vojske, zbog teških ekonomskih prilika u porodici, zaposlio se kao obični fizički radnik u Gorazdu. Sledeće godine radio je kao pomoćnik laboranta u tvornici sirćetne kiseline u Zemunu »Destilacija d.d.«. Avgusta 1936. godine pozvan je na dvomesečnu vojnu vežbu. Posle vežbe do novembra iste godine bio je u Sarajevu nezaposlen. Zatim se u Zagrebu zaposlio kao ekonom Akademske menze. Avgusta 1937. godine počeo je da radi kao tekstilni radnik u tvornici trikotaže »Oskar Mareček«.

Član Saveza privatnih nameštenika u Zagrebu bio je 1935. godine. Član Saveza živežarskih radnika u Zemunu bio je 1936. godine, a 1937. godine ponovno član Saveza privatnih nameštenika u Zagrebu.

Pomoću aparata Komunističke partije odlazi 27. oktobra 1937. godine kao dobrovoljac u Španiju. Putovao je specijalnim vozom »Putnika« za svetsku izložbu u Parizu. Novac za put i vezu u Parizu dobio je od Pavla Gregorića preko Lenke Maestro. U Španiju je stigao 11. novembra iste godine. Posle obuke u mestašcu Kasas Ibanjez bio je uključen u 129. Međunarodnu brigadu 45. Divizije. Tu je postao kurir komandanta brigade. U velikoj neprijateljskoj ofanzivi na Aragonu zarobile su ga kod Morelje 3. aprila 1938. godine jedinice generala Franka.

Čim je zarobljen, sproveden je u zarobljenički logor San Pedro de Kardenja kod Burgosa. Tu je ostao do 30. novembra 1939. godine, kada su zarobljenici odvedeni u radni bataljon na prisilni rad. Odatle je 9. decembra 1941. godine prebačen u logor Miranda de Ebro. Oslobođen je 12. juna 1943. godine na intervenciju jedne

savezničke komisije za evakuaciju. U zarobljeništvu je bio sekretar ilegalne ćelije komunista Jugoslovena i član Centralnog zarobljeničkog partijskog komiteta. Za vreme zarobljeništvu usavršio je i znanje španskog jezika, pošto je ladino naučio još u roditeljskom domu.

Juna 1944. godine konvojem koji je evakuisao zarobljenike savezničkih zemalja prešao je u Alžir po direktivi Centralnog zarobljeničkog komiteta. U Narodnooslobodilačku vojsku stupio je juna 1944. godine u Alžiru. Postao je komandir voda pri Jugoslovenskoj vojnoj misiji.

Odatle je novembra iste godine preko Barija (Italija) došao na ostrvo Vis i postao borac Prve dalmatinske proleterske brigade. Učestvovao je u borbama za Knin, Mostar, Široki Brijeg, Gospić i dalje u borbama za Istru, sve do reke Soče. Dva puta je lakše ranjavan (decembra 1945. godine kod Knina u levu ruku i aprila 1945. godine kod Klana [Istra] u glavu). Bio je administrativni sekretar bataljona i ratni dopisnik.

Demobilisan je 1945. godine i prešao je na rad u Ministarstvo inostranih poslova. Jedno vreme radio je u jugoslovenskim poslanstvima u Kairu i Lisabonu. Od 1950. godine bio je nastavnik španskog jezika u Novinarsko-diplomatskoj visokoj školi, a od 1952. godine, kada je ova škola ukinuta, urednik španskih emisija Radio Jugoslavije i kasnije Radio Beograda.

Od 1972. godine je u penziji i bavi se prevodilačkim radom. Još od svoje mladosti je aktivni planinar. Prvo u jevrejskom omladinskom pokretu, a od 1934. godine kao član radničkog planinarskog društva »Prijatelj prirode«.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više ratnih i posleratnih odlikovanja.

2. ALBAHARI SALOMON, rođen 1915. godine u Sarajevu. Otac Leon, mati Matilda, rođena Albahari. Porodica je bila vrlo siromašna. Stanovali su u Zagrebu u Vlaškol ulici br. 75. Otac se bavio preprodajom starih stvari.

Imao je jednog starijeg brata Mošu (Moša je završio Filozofski fakultet u Zagrebu. Dok je išao u prve razrede gimnazije bio je član Hašomer hacaira, a kasnije Komunističke partije i jedan od rukovodilaca partijske organizacije na Zagrebačkom sveučilištu. Početkom 1942. godine, teško ranjen u obe noge, zarobljen je kao rukovodilac partizanskog odreda »Tuhobić« i prebačen u Italiju, gde je posle izlečenja streljan. Njegovi posmrtni ostaci posle rata svečano su prevezeni i sahranjeni u Zagrebu). Imao je tri sestre: Rahelu, Leu i Simhu-Cilu. (Sve tri su bile u Hašomer hacairu i kasnije postale komunisti.) Rahela je radila kao magistar farmacije u Tuzli, a odatle zajedno sa Leom (koja je završila dvo-

godišnju trgovačku školu) posle okupacije odvedena u logor u Đakovu, gde su se našle s majkom, koja je tu i umrla. Njih dve su prebačene u logor u Jasenovac, gde su ubijene.

Najmlađa sestra Cila, student medicine, uhapšena je 1941. godine u Zagrebu kao Jevrejka i komunist i odvedena u Lepoglavu pa u Gradišku, a otuda u Đakovo. Aprila 1942. godine pobegla je iz đakovačkog logora i u Zagrebu uspostavila vezu s partijskom organizacijom, koja ju je prebacila u partizane u Žumberku. Do kraja rata radila je u partizanskoj sanitetskoj službi. Posle rata završila je medicinu i 1973. godine penzionisana kao lekar pukovnik. Ona je jedini preživeli član porodice.

Salomon, kog su zvali Slomo, završio je četiri razreda gimnazije i dvogodišnju trgovačku školu. Bio je službenik. Član Komunističke partije Jugoslavije postao je 1934. godine. U maju 1935. godine uhapšen je kao komunista i proteran u rodno mesto.

U Španiju je došao 1. januara 1938. ilegalno, bez dokumenata, uz pomoć Komunističke partije. Bio je u bataljonu »Đuro Đaković« u vodu telefonista. Učestvovao je u borbama na Aragonu i Levantu. Posle povlačenja iz Španije bio u francuskim logorima. Preko Nemačke uspeo je 1941. godine da dođe ilegalno u okupiranu Jugoslaviju.

Iz Zagreba poslat je u Sarajevo, a odatle u partizanske jedinice. Poginuo je maja 1942. godine kao partizan Josif Ivanović.

3. ALTARAC ISA, rođen 1910. godine u Sarajevu. Otac Leon. Bio je iz vrlo siromašne porodice. Izučio je električarski zanat.

U ken »Hašomer hacaira« u Beogradu došao je pod kraj 1935. godine. Već početkom sledeće godine otišao je na hahšaru u Pusta Brod Jagodnjak (Baranja) da se priprema za odlazak u Palestinu. Ovde je radio kao pekar. Isa je bio vrlo aktivan u radu i društvenom životu, vešt za svakojake poslove, veseljak, svirao je gitaru i lepo pevao. Kada je počeo rat u Španiji, često je sa drugovima zapođevao razgovor o borbi protiv fašizma. Većina drugova koji su bili s njim na hahšari, otišla je u Palestinu i živi u kibucima »Gat« i »Šar Hamakim«.

Isa je u leto 1937. godine otišao sa hahšare na dopust i više se nije vratio. U dopisnici koja je stigla iz Pariza dao je objašnjenje: »Dok bude gotovo sa mahapehom gledaču da odem u kibuc, ali sad sam ovde potreban«. (Mahapeha znači na hebrejskom revolucija.) Poginuo je u Španiji. Originalnu dopisnicu doneo je iz Izraela pisac ovog pregleda; čuva se u Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu.

U autobiografskim sećanjima nekadašnjeg osječkog lekara dr Lavoslava Krausa naišli smo na sledeće redove, koji se u stvari odnose na Altarca.

»Jednog dana 1937. godine, javio mi se u ordinaciju jedan vrlo lijepo razvijeni židovski mladić iz Bosne, koji se dotada spremao na jednom poljoprivrednom dobru u Baranji za odlazak u neki 'kibuc' u Palestini. Zamolio me, jer je saznao da sam komunista, da mu pomognem da ode u Španjolsku. U suradnji s Jovom Dugoševićem izradili smo da je mladić dobio pasoš i novac za put od dr Paje Gregorića, koji je bio zadužen za 'ovakve zadatke'. Mladić je otputovao u Španjolsku, javio mi se odanle kratkom kartom — i nikada više za nj nisam čuo, niti sam mu prezime zapamtio.«²²

4. ATIJAS HAIM, rođen 1912. godine u Sanskom Mostu. Otac Avram, majka Mazalta, rođena Baruh. Imao je šestoro braće i jednu sestru. U porodici su ga zvali Hajno. U Zagrebu je izučio elektro-monterski zanat.

U Španiju je došao 19. maja 1938. godine. Učestvovao u borbama na sektoru Ebra, u bataljonu »Divizionario« 45. divizije. Bio je teško ranjen u koleno 19. septembra 1938. godine i ostao teški invalid.

Posle povlačenja iz Španije bio u logoru Arzeles. Pobegao iz logora. Kao Hamdija, muslimanske vere, za vreme drugog svetskog rata radio je u Nemačkoj.

Posle rata došao je u Jugoslaviju i nešto kasnije odselio se u Izrael. Živi u Jerusalimu. Radi kao stručnjak za električne kablove u PTT direkciji za jug Izraela i vrlo je cenjen kao čovek i kvalifikovani radnik.

Tri brata, majka i sestra stradali su u toku drugog svetskog rata.

5. BARUH ISA, rođen 23. juna 1913. u Beogradu. Otac Avram, majka Rašela, sestre Dona i Vinka (stradali kao žrtve fašizma) i stariji brat dr David (umro posle rata u Sarajevu). Izučio je električarski zanat. Završio je tri razreda više zanatske škole. Bio je član jevrejskog skautskog belo-plavog plemena »Hašomer hacair« 1933—1934. godine.

Od 1936. godine je član Komunističke partije u Beogradu. U partiju je primljen po preporuci Petra Stambolića. Pre toga je bio sindikalni funkcioner i 7 dana zatvoren u »Glavnjači« zbog ilegalne komunističke literature. Bio je član uprave Sekcije električara sindikalne podružnice Saveza metalskih radnika (URSS).

Za vreme odsluženja vojnog roka dobio je obrazovanje protiv-avionskog reflektorca. Postao je rezervni podoficir.

U Španiju je došao 10. februara 1937. godine iz Čehoslovačke po preporuci Velimira Drekslera. Najpre je bio u 15. internacional-

²² Dr Lavoslav Kraus »Susreti i sudbine« — sjećanja iz jednog aktivnog života, Osijek 1973, »Glas Slavonije«, biblioteka »Papuk«, knjiga 2, str. 302.

noj brigadi telefonista i prevodilac komandira čete. Učestvovao je u borbama na Harami. U junu 1937. godine prešao u bataljon »Dimitrov« kao vodnik. Bio je ranjen na frontu Brunete 21. jula 1937. godine i drugi put u borbama kod Kinta 25. avgusta 1937. godine.

Od 19. septembra 1937. godine radio u Odjelu kadrova Balkanske sekcije Internacionalnih brigada u Albasete. Prevodilac sa-
vetnika artiljerijske grupe postao je 1. februara 1938. godine.

Po sopstvenoj želji 1. aprila 1938. godine, u vreme velike neprijateljske ofanzive, prešao je u 129. brigadu. Za vreme prodora fašista na Aragonskom frontu pošao je da se iz Katalonije prebaci u centralnu Španiju u bataljon »Duro Đaković«. U to vreme fašisti su presekli veze s centrom. Tamo nije stigao. Nestao je 14. aprila 1938. godine.

6. BARUH JAKOV, rođen 29. juna 1914. u Sarajevu Otac Solomon, majka Olga rođena Domek. Ima brata Josipa i sestru Matildu (bila je tekstilna radnica i prva udarnica u oslobođenom Beogradu posle drugog svetskog rata). Stanovao je u Beogradu u ulici Cara Uroša 65. Završio je osnovu školu i četiri razreda trgovačke škole. Bio je novinar, a radio je i kao manuelni radnik (»radio sam sve«). Pre odlaska u Španiju bio je zaposlen kao novinar u »Beogradskim jevrejskim novinama«. Kao platu imao je prenoćište i hranu i 500 dinara mesečno. Ranije je radio razne poslove kod sledećih beogradskih poslodavaca: Žak Bencion, Poljokan i Ruben Rubenović.

Vojni rok od 18 meseci odslužio je u Skoplju 1935—1936. godine kao artiljerac u 1. bateriji 3. divizionu 3. puka. Posle vojske bio je član Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza (URSS) i aktivan član Kulturne komisije Sindikata. Učestvovao je u demonstracijama protiv fašizma 1936. godine i povodom dolaska u Beograd grofa Čana i Eduarda Beneša 1937. godine.

U Španiju je stigao 29. juna 1937. godine. Do Pariza je doputovao legalnim pasošem koji je dobio radi posete Svetske izložbe. Bio je u protivtenkovskoj bateriji XIII Internacionalne brigade u jedinici za vezu iste brigade. Jedno vreme je bio komandir protivtenkovskog oruđa, a kasnije protivavionskog »Orlikon«. Učestvovao je u borbama na Bruneti, Saragosi, Estramaduri i Aragonu. Posle borbi kod Saragose postao je zastavnik.

U Komunističku partiju primljen je u Španiji 1. januara 1938. godine na predlog komiteta partijske ćelije. Neko vreme bio je pomoćnik političkog komesara čete. Posle povlačenja Internacionalnih brigada iz Španije, početkom 1939. godine, bio je u logorima u Francuskoj, odakle se 1941. godine, preko Nemačke, uz pomoć KPJ prebacio ilegalno u okupiranu Jugoslaviju.

U grupi sa 10 španskih boraca stigao je početkom septembra 1941. godine u Sarajevo.

»Jakov Baruh je stigao 21. septembra 1941. godine na teritoriju Konjičkog odreda, što se vidi iz izveštaja Uglješe Danilovića Svetozaru Vukmanoviću Tempu. Postavljen je za političkog komesara toga odreda, odnosno 3. bataljona. Poginuo je u borbi sa ustašama krajem 1941. godine.« — piše Moni Finci.²³

7. BARUH SILVIO, rođen 1910. godine u Sarajevu. Student. U Španiju je došao iz Jugoslavije. Poginuo je na aragonskom frontu 14. jula 1938. godine na koti Penjamarko. Bližih podataka o njemu nisam našao.

8. BAŠ ANAMARIJA (Basch), rođena 1. juna 1893. u Felze Sentivan blizu Baje. Supruga Endre Baša i majka Janoša Baša. U Bajmoku je išla u osnovnu školu. Srednju školu završila je u Budimpešti i Subotici, gde je do udaje živela kod svog ujaka, naprednog i uglednog advokata. U Subotici je 1917. i 1918. bila pripadnik feminističkog pokreta. Nešto kasnije aktivirala se u Radničkom kulturnom društvu.

Godine 1928. kao supruga inženjera bila je među najaktivnijim organizatorima i osnivačima legalne organizacije za socijalnu pomoć siromašnim radnicima i njihovoj deci kao i za širenje kulture i prosvete među radnicima. U legalnoj upravi »Radničke samopomoći« — kako se zvala ta organizacija u Subotici — pored komunista i simpatizera KPJ bilo je i građana i građanski koji nisu znali da u okviru legalne uprave postoji ilegalni komitet u kome je bila i Anamarija. Ova organizacija otvorila je Obdanište za radničku decu, koje je finansirano priložima građana. (To je bilo prvo dečije obdanište u Subotici). U obdaništu je radila sa decom i Anamarija.

Radnička samopomoć priređivala je javna predavanja o raznim društvenim problemima, prvenstveno o pitanjima zdravstva, zatim zabave sa tombolom kako bi i na taj način došla do izvesnih prihoda za svoju aktivnost. Zimi 1928/29. održan je kod Bašovih u kući seminar za žene o prilikama u svetu, položaju žene i o socijalizmu. Na međunarodnom kongresu u Berlinu organizacije Radničke samopomoći početkom 1929. Anamarija je učestvovala kao delegat iz Jugoslavije.

Hapšena je 1928. godine zbog toga što je skrivala poznatu komunistkinju Rozu Marton iz Bečkereka. U Komunističku partiju Jugoslavije primljena je 1929. godine u Subotici.

U Belgiju se preselila s porodicom 1930. godine. Tamo je radila kao medicinska sestra u jednoj bolnici u Briselu. U Belgiji je ra-

²³ Zbornik, knjiga IV, str. 479.

dila aktivno u radničkom pokretu i bila više puta hapšena. U Komunističku partiju Belgije primljena je 1935. godine.

U Španiju je došla 27. oktobra 1936. godine. Radila je u sanitetskoj službi Internacionalnih brigada u Valenciji. Do 20. septembra 1938. godine radila je kao medicinska sestra u frontovskoj bolnici 15. armijskog korpusa.

U njenim karakteristikama iz Španije, pored ostalog, piše: »Bila je vrlo korisna. U svojoj profesiji kvalifikovana. Uživala je autoritet i simpatije kod boraca. Svoje zadatke obavljala je vrlo usrdno. U političkom životu takođe je bila aktivna.«

Iz Španije vratila se u Belgiju gde je učestvovala u Pokretu otpora. Posle rata, sa sinom i njegovom porodicom preselila se u Budimpeštu, gde živi kao penzioner i uvaženi stari revolucionar.

9. BAŠ ENDRE (Basch Andras), rođen 1890. u Čantaviru kod Subotice. Tu je završio osnovnu školu. U Budimpešti išao je u gimnaziju i studirao tehniku. Postao je inženjer transporta i geodezije. Govorio je mađarski, nemački, francuski, srpskohrvatski i španski.

U Prvom svetskom ratu bio je u austrougarskoj vojsci i izašao kao poručnik. Proveo je više od godinu dana u italijanskom zarobljeništvu. Neposredno pre rata pripadao je naprednom klubu »Galilej«.

U Suboticu se vratio 1920. godine gde se zaposlio. Član Komunističke partije postao je u Subotici 1926. godine. Saradivao je sa poznatim komunistima Čebi Lajošem, Nikolom Fišerom i drugima. Bio je vrlo aktivan u radničkom pokretu i urednik sindikalnog lista »Organizovani radnik« na mađarskom jeziku (Szervezett munkás).

Zbog toga što je ostao bez sredstava za život i bez mogućnosti da se ponovno zaposli u svojoj struci (zbog svoje aktivnosti došao je na »crnu listu«), preselio je s porodicom u Belgiju. I tamo je bio aktivan član Komunističke partije, a od 1933. godine do 1936. godine živio je ilegalno, pošto je zbog svog revolucionarnog rada bio 1933. godine proteran iz Belgije.

U Španiju je došao 27. oktobra 1936. godine. Postao je komandant kasarne Internacionalnih brigada »Salamanka« u Albasete, a od 1. aprila 1937. godine predavao je topografiju u oficirskoj školi u Posorubiju. Od 12. maja iste godine radio je u Artiljerijskoj bazi Internacionalnih brigada u Almansi. Od 27. oktobra 1937. godine do 22. oktobra 1938. godine bio na frontu u Drugoj grupi teške artiljerije kao instruktor topografije i artiljerije. Čin poručnika dobio je 11. novembra 1936. godine.

Iz Španije se vratio u Belgiju, gde je bio aktivan u Pokretu otpora. Uхваćen je od nemačkih fašista i odveden u logor. U nemačkim logorima zameo mu se svaki trag.

U Vojno-istorijskom muzeju u Budimpešti posvećena mu je posebna vitrina.

10. BAŠ JANOS-JAN (Basch), rođen 26. novembra 1921. u Beču. Do 1930. godine živeo u Jugoslaviji i te godine zajedno s roditeljima preselio se u Belgiju.

U Zanatskoj školi u Brislu 1932—1935. godine izučio je elektromehaničarski zanat. Od novembra 1935. godine radio je kao elektromehaničar. Čim je počeo raditi, stupio je u sindikat metalaca i u organizaciju Socijalističke omladine.

U Španiju je došao 27. oktobra 1936. godine. Prvo je bio u 3. četi 1. bataljona XI Internacionalne brigade, a kasnije prekomandovan u artiljersku grupu »Ana Pauker«, XXXV divizije kao osmatrač. Učestvovao je u borbama na frontovima: Univerzitetski grad, Harama, Gvadalajara, Hueska.

Iz Španije se vratio u Belgiju, gde je učestvovao u pokretu otpora. Posle rata se zajedno sa majkom i porodicom koju je zasnovao u Belgiji nastanio u Budimpešti, gde i danas živi.

Govori srpskohrvatski, mađarski, francuski i nemački.

11. BER IMRE (Beer), rođen 1905. u Senti. Siromašni roditelji sa šestoro dece (pet sestara) sele se u Suboticu. Posle završene gimnazije studirao medicinu u Beču. Tu je bio aktivan u naprednom pokretu. Vojni rok služio je na jugoslovensko-albanskoj granici.

Član Komunističke partije postao je 1924. godine. Kao lekar vratio se u Suboticu i nastavio aktivnost u radničkom pokretu. Bavio se i književnošću.

Radi specijalizacije hirurgije otišao je u Berlin. I pored velikih materijalnih teškoća vredno je radio u struci i bio aktivan i u radničkom pokretu. Češće je dolazio u Suboticu prenoseći ilegalnu partijsku literaturu i poruke.

Posle dolaska Hitlera na vlast prelazi iz Nemačke u Sovjetski Savez, gde se i oženio. U bolnici za nasledne bolesti u Moskvi studira probleme nasleđa, a njegova supruga radi kao fotoreporter. U Moskvi je živeo pod imenom Bajer Mirko.

Čim je 1936. godine počeo rat u Španiji, on odlazi kao dobrovoljac da se bori protiv fašističkih pobunjenika. Ovde pod imenom dr Gojko Gorjan postaje vrlo omiljen i ugledan lekar i rukovodilac u sanitetskoj službi Internacionalnih brigada. Od dolaska u Španiju neprestano je na frontu. Pored napornog rada hirurga i rukovodioca saniteta, piše niz priručnika za sanitetsko osoblje, drži kurseve, osposobljava nove kadrove. Imao je čin kapetana.

Krajem 1938. godine teško je ranjen u vreme kada je vršio jednu tešku operaciju. Posle lečenja u bolnici u mestu Sagaro kao

težak invalid evakuisan je u Sovjetski Savez. U početku bio je u jednom oporavilištu španskih izbeglica u blizini Moskve gde je radio kao lekar i politički radnik. Pola godine docnije prešao je na rad u Traumatološku bolnicu blizu Moskve.

Kada je 1941. godine Hitlerova Nemačka napala Sovjetski Savez, među prvima se javlja kao dobrovoljac u armiju. Rečeno mu je da sačeka. Jednog julskog dana 1941. godine pošao je na redovni posao i — nestao. Bio je uhapšen, a žena i kćerka prognani u Sibir, bez ikakvog obaveštenja šta se dogodilo sa dr Berom.

Sredinom 1942. godine, specijalni vojni sud ga je rehabilitovao. Ali, za njega je bilo već prekasno. Upravo tih dana umro je u zatvoru.

12. BERGMAN ALFRED (Bergmann), rođen 28. novembra 1901. u Visokom. Otac Jozef, majka Ernestina rođena Gelber. Seestre Berta, Marija, Lujza i brat Vili. Otac železničar, do prvog svetkog rata bio član Socijaldemokratske partije, a posle rata Komunističke partije. Pod očevim uticajem uključio se u radnički pokret.

Alfred Bergman završio je srednju školu i Opšte odeljenje Visoke škole za svetsku trgovinu u Beču. Vojni rok je služio 1925—1926. godine — 14 meseci u 32. pešadijskom puku u Mostaru i završio školu rezervnih oficira. U Jeni je završio 1923. godine dvomesečnu Partijsku školu Komunističke partije Nemačke. U Moskvi je bio u Lenjinskoj školi 1935—1936. godine 4 meseca. Prekinuo je školovanje zbog prelaska u OMS (Odeljenje međunarodnih veza Kominterne). U Sovjetskom Savezu zvao se Nena-dov M. J.

Član Komunističke partije Jugoslavije postao je aprila 1919. godine u Mostaru. U KPJ je radio kao: sekretar studentskog kluba, član mesnog komiteta, član Centralnog komiteta Crvene pomoći Jugoslavije, član Balkanskog komiteta Crvene pomoći, rukovodilac ilegalne tehnike Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije u zemlji i u inostranstvu. Najveći deo vremena radio na organizaciono-tehničkim poslovima u zemlji i u inostranstvu, legalno i ilegalno.

Češće je, pod sumnjom da je aktivan u radu ilegalne Komunističke partije, hapšen i izvođen na sud, ali je svaki put zbog nedostatka dokaza oslobođen. Hapšen je 1922. godine u Hale (Nemačka), 1925. godine u Zagrebu, 1925. u Marenburgu, 1928. godine u Oštrelju kod Jajca, 1929. godine u Mostaru, 1933. godine u Beogradu, 1934. godine u Mostaru. Po odluci Centralnog komiteta KPJ emigrirao je da bi u inostranstvu radio kao centralni tehničar Partije. U Zagrebu je 1928. godine predat sudu i bez optužnice od suda oslobođen. Godine 1929—1930. predat je Sudu za zaštitu

države i na procesu oslobođen, jer mu ništa nije moglo biti dokazano.

Godine 1936. u službi Odeljenja međunarodnih veza (OMS) Kominterne kupuje i organizuje transporte oružja iz zemalja Zapadne Evrope za Republiku Španiju. Godine 1937. ponovo radi u OMS sve do kraja godine (kada je došlo do likvidacije te organizacije). Posle toga odlazi u Španiju, gde stiže 18. februara 1937. godine. U Španiji je bio u artiljeriji, a kasnije u administraciji i na specijalnim zadacima.

Posle propasti republikanske Španije, jedno vreme živeo je u Francuskoj. Preko Marseja, vratio se brodom u Split. Tu je 24. septembra 1940. godine uhapšen i 26. istog meseca predat zagrebačkoj policiji u čijim kazamatima je dočekaio okupaciju.

Posle uspostavljanja kvistlinške tzv. Nezavisne Države Hrvatske streljan je 9. jula 1941. godine u prvoj grupi streljanih »komunista i Jevreja«. U toj grupi streljani su takođe: dr Božidar Adžija, prof. Ognjen Prica, advokat dr Ivo Kun, ing. prof. Zvonimir Rihtman, apsolvent agronomije Viktor Rozencvajg, bankovni činovnik Sigismund Kraus, novinar Otokar Keršovani, ing. Ivan Korski i radnik moler Simo Crnogorac.

13. BIHALJI OTO, rođen 3. januara 1904. u Zemunu. Otac David bio je zanatlija na čelu molerskog ceha u Zemunu. Majka Klara, rođena Šeuman, bila je učiteljica. Godine 1918—1919. radio je kao vrtlar u Mostaru. Tada je pripadao jevrejskom naprednom omladinskom pokretu »Poale Cion«. Bio je na hahšari u kvuci »Geula« na zemlji Salih bega Bakamovića pored rečice Radobolja. Tu je grupa jevrejskih omladinaca učila da radi u poljoprivredi i navikavala se na teški fizički rad da bi se kasnije preselila u Palestinu u cilju priprema zasnivanje jevrejske države.

Nešto kasnije prišao je jugoslovenskom radničkom pokretu i u Beogradu radio kao pismoslikar. Član Komunističke partije Jugoslavije postao je 1924. godine. U Partiju ga je primio tadašnji sekretar Rade Vujović.

U Berlinu je studirao slikarstvo. Tamo je završio Umetničku akademiju. Posle 1929. godine stalno živi u Berlinu. S partijskom preporukom koju mu je dao Vujović povezuje se sa Komunističkom partijom Nemačke i aktivno nastavlja revolucionarni rad. Radi u redakciji lista »Rote Fahne« (Crvena zastava). Postaje sekretar Udrženja revolucionarnih pisaca u Nemačkoj i jedan od urednika časopisa Saveza proleterskih i revolucionarnih pisaca Nemačke »Linkskurve« (Levi zaokret) koji je izdavao 1929—1932. godine zajedno sa Johannesom R. Beherom, pesnikom Ludvigom Renom, filozofom Đerđom Lukačem i drugima. Na Drugoj međunarodnoj konferenciji proleterskih i revolucionarnih pisaca u Harkovu, no-

vembra 1930. godine, održao je kao nemački delegat pod imenom Oto Biha koreferat o proleterskoj revolucionarnoj književnosti u Nemačkoj.

Prema sugestijama i uz pomoć Ota, njegov stariji brat Pavle izdavao je i uređivao zajedno sa Brankom Gavelom u Beogradu veoma značajan časopis revolucionarne i socijalne književnosti »Nova literatura« (1928—1930). U tome su najuže saradivali Otokar Keršovani (V. Dragin) i Veselin Masleša. Oni su takođe osnovali izdavačko preduzeće »Nolit«, koje je izdavalo naprednu i socijalnu literaturu. (Pavla su 1941. godine fašisti u Beogradu uhapsili i među prvima streljali.)

Kada je na vlast u Nemačkoj došao Hitler, prelazi u Francusku i 1933. godine osniva Institut za borbu protiv fašizma. Učestvovao je 1934. godine kao gost na Prvom kongresu sovjetskih pisaca u Moskvi.

Avgusta 1936. godine otišao je u Španiju da prikupi materijal za knjigu »Španija između smrti i rađanja«, koja je izašla već u proleće 1938. godine u Švajcarskoj, pa u Engleskoj i SAD. U Španiji je boravio 6 meseci. U Londonu je 1938. godine priredio anti-fašističku izložbu »Izopačeni« nemački slikari, pod pseudonimom Peter Thony.

Pred rat se vratio u Jugoslaviju i kao rezervni oficir bio je mobilisan. Od 1941. do 1945. godine bio je u nemačkom zarobljeništvu, jedan od rukovodilaca ilegalne antifašističke organizacije među jugoslovenskim zarobljenim oficirima. Po odluci partijskog rukovodstva beži iz zarobljeničkog logora. Blizu francuske granice je uhvaćen i vraćen u logor.

Posle rata radio je u redakciji organa Komunističke partije Jugoslavije u Beogradu, »Borbi«, zatim je uređivao časopis »Jugoslavija — SSSR«, kasnije reprezentativni časopis »Jugoslavija«. Napisao je i izdao niz umetničkih monografija i studija, koje su prevedene i izdavane u mnogim zemljama.

Postaje poznat u Evropi i svetu svojim delima kao Oto Bihalji-Merin, marksistički pisac, likovni kritičar, istoričar umetnosti i estetičar. Primio je više međunarodnih nagrada za svoj književni rad. Pored ostalih, dobio je 1964. godine Herderovu nagradu Bečkog univerziteta za zasluge na zbližavanju naroda posredstvom umetnosti. Godine 1958. bio je član Komiteta svetske izložbe »Pedeset godina moderne umetnosti« u Briselu. Organizovao je prve velike izložbe naivnih slikara. Bio je predsednik Jugoslovenskog udruženja umetničkih kritičara i član uprave Instituta za modernu umetnost u Nirnbergu.

Kao jedan od najvećih stručnjaka za naivnu umetnost u svetu angažovan je da za novembar 1974. godine pripremi u Minhenu,

u Palati umetnosti veliku izložbu naivne umetnosti sveta, kao i da napiše predgovor za katalog te izložbe.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941 i više odlikovanja.

14. DOJHT MIRKO (Deucht), rođen 1906. godine u Zagrebu. Otac Jakob, majka Hermina rođena Fuks. Po zanimanju trgovački pomoćnik.

Bio je aktivan u jevrejskom sportskom društvu »Makabi« u Zagrebu, naročito u nogometnoj sekciji. Jedno vreme je radio u Francuskoj, gde je bio vrlo aktivan u radničkim sindikatima.

Čim je izbio rat u Španiji otišao je 1936. godine kao dobrovoljac da se bori protiv fašističkih pobunjenika. Vratio se iz Španije u Francusku 1937. godine.

Kada je Nemačka napala Francusku javio se dobrovoljno u francusku armiju. Bio je poslat u Siriju u Legiju stranaca. Posle kapitulacije Francuske prebegao je u Palestinu i javio se kao dobrovoljac u englesku armiju. Tu je postao oficir u diverzantskim jedinicama. Jednom je lakše ranjen.

Odmah posle rata uključio se u ilegalni naoružani pokret za stvaranje države Izrael »Hagana«. Posle osnivanja države Izrael sve do odlaska u penziju radio je u magacinu luke Haifa.

U Haifi se oženio i zasnovao porodicu. U Izraelu živi kao Mirko ben Jakov.

15. DOMANJI ROBERT (Domany), rođen 16. aprila 1908. u Osijeku. Otac Josif, mati Debora, rođena Kon. Imao je mlađeg brata Rudija, kog su 1941. godine ubile ustaše.

Završio je gimnaziju u Osijeku 1928. godine. Kasnije je studirao tehniku u Zagrebu.

Član Saveza komunističke omladine Jugoslavije postao je 1934. godine u Zagrebu. Učestvovao je na demonstracijama na ulicama Zagreba: 7. novembra 1934. godine, 6. januara 1935. godine, 1. maja 1935. godine i 7. novembra 1935. godine. Artiljerijsku oficirsku školu završio je u Sarajevu, gde je 1933/34. služio 11 meseci. Pored srpskohrvatskog, govorio je i pisao perfektno nemački i prilično dobro španski i francuski.

U Španiju je kao dobrovoljac stigao 17. februara 1937. godine. Poručnik Španske republikanske vojske postao je 1. marta 1937. godine, a 1. novembra iste godine, kapetan. Te je godine postao i član Komunističke partije.

Bio je komandant artiljerijske baterije »Karl Liebkecht« u Drugoj artiljerijskoj grupi Škoda, a kasnije je postao komandant ove artiljerijske grupe (divizionu). Učestvovao je u borbama na frontovima Hueska, Madrid, Aragon i Levante. Posle pobede frankističkih trupa bio je u Francuskoj u logorima Sen Siprien, Girs i

Verne. Tu je bio aktivan u političkom radu i vojničkom obrazovanju kadrova.

Uz pomoć Komunističke partije Jugoslavije, avgusta 1941. godine, stigao je preko Nemačke u okupiranu Jugoslaviju. Iz Zagreba je poslat na Kordun, gde je učestvovao u obrazovanju prvih vojnih partizanskih jedinica. Svojim iskustvom mnogo je doprineo vojničkom osposobljavanju partizana. Ubrzo je postao komandant Drugog kordunskog odreda. Istakao se u borbama kod Slunja, Vojnića, Veljuna i Plaškog.

U njegovoj jedinici izvršen je 3. aprila 1942. godine četnički puč i na spavanju su mučki ubijena četiri rukovodioca. Pored Roberta Domanjija, ubijeni su Branko Latas, Stevo Čuturilo i Drago Stajnberger, takođe Jevrejini i španski borac.

Njihova tela četnici su bacili u jamu Balinku i tek 15. avgusta 1966. godine speleolozi su uspeali da dopru do njenog dna i izvuku njihove posmrtno ostatke. Svečana sahrana obavljena je 28. avgusta 1966. godine u obližnjem mestu Plaškom u parku pred Spomen-domom II zasedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Hrvatske.

Robert Domanji je proglašen za narodnog heroja 24. jula 1953. godine. U partizanima je bio poznat pod imenom Drago Domjanić.

16. DREKSLER VELIMIR (Drechsler), rođen 26. aprila 1914. u Osijeku. Otac Julius, štampar (poginuo u prvom svetskom ratu), majka Ernestina, rođena Goldštajn, krojačica (umrla u ustaškom logoru u Đakovu 1942. godine). Ima sestru Zlatu, koja živi od 1941. godine u Izraelu.

Osnovnu i građansku školu pohađao u Đakovu, gde je godinu dana učio za trgovca. Preselivši se u Zagreb 1929. godine, izučio električarski zanat (od 23. VIII 1929. do 30. IX 1932). Za vreme učenja zanata izgubio levo oko.

Član jevrejske omladinske organizacije »Ahdut Hacofim«, bio među osnivačima »Hašomer hacaira«. Na sezonskoj poljoprivrednoj hahšari u Beli kod Varaždina bio u leto 1931. godine. U »Hašomer hacairu« počeo je da izučava marksizam. Zbog komunističkog ubeđenja napustio tu organizaciju i postao član uprave Sekcije električara u Savezu metalških radnika (URSS), član legalne napredne organizacije »Pučki teatar« i radničkog planinarskog društva »Priatelj prirode« u Zagrebu, a nešto kasnije član uprave »Dramskog studija« u istom gradu.

U ilegalnom tehničkom aparatu Pokrajinskog komiteta Komunističke partije u Zagrebu počeo raditi 1934. godine. Naredne godine prešao na rad u ilegalni tehnički aparat Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Zbog velike provale u jesen 1935. godine živio tri meseca ilegalno u Zagrebu. U januaru 1936. godine

po direktivi CK KPJ emigrirao u Beč, a odatle u Čehoslovačku (Prag), gde je uskoro preuzeo ispostavu ilegalne tehnike CK KPJ. Tu je štampao »Proleter« i drugu partijsku literaturu koju je ilegalno slao u Jugoslaviju. Kad je počeo rat u Španiji, bavio se po red toga i odašiljanjem dobrovoljaca u Španiju.

Septembra 1937. godine, po direktivi CK KPJ, likvidirao ispostavu u Pragu i otišao i sam preko Pariza u Španiju, gde je stigao 24. septembra. Do 10. marta 1938. godine bio u artiljerijskoj bateriji »Karl Liebknecht« politički delegat vođa vezista. Tada na tri mesta ranjen, posle delimičnog oporavka od rana dobrovoljno otišao u pešadijski bataljon »Divizionario« 45. divizije. Učestvovao u borbama na frontovima Aragon i Ebro.

Posle povlačenja iz Španije bio u logorima u Francuskoj Sen Siprien, Girs i Verne. Uhapšen 2. aprila 1940. godine, posle demonstracija protiv nasilnog odvođenja »internacionalaca« u francuske radne kompanije, bio mesec dana sa većom grupom drugova u zatvoru logora Girs.

Maja 1941. godine radi prebacivanja u Jugoslaviju otišao s grupom Jugoslovena — španskih boraca na rad u Nemačku, odakle se uz pomoć KPJ avgusta meseca iste godine prebacio ilegalno preko Zagreba u Liku među partizane.

Posle ranjavanja u borbi s četnicima uproleće 1942. godine u Dugom Dolu u Lici, radi u propagandnim odsecima partizanskog bataljona »Božidar Adžija« i zatim odreda u koji je ušao taj bataljon, a od januara 1943. godine u Propagandnom odseku I divizije u Hrvatskoj, kasnije nazvane Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla«. Sa tom divizijom prešao u Bosnu u sastav Prvog proleterskog korpusa i posle niza većih i manjih borbi stigao u Srbiju.

Posle oslobođenja Valjeva rukovodio propagandnim radom u gradu, a početkom novembra 1944. godine prešao u Beograd na rad u redakciju Radio Beograda, zatim »Borbe« i »Rada«. U periodu 1949/51. godine završio Višu partijsku školu »Đuro Đaković«. Zatim radio u Direkciji za informacije SIV-a, redakciji Radio Jugoslavije, Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Publicističko-izdavačkom zavodu »Jugoslavija« i Saveznom zavodu za statistiku. Otišao u penziju 1968. godine i bavi se publicističkim radom.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više ratnih i posleratnih odlikovanja. U partizanima se borio kao Marko Perić i to ime je i zadržao.

17. ENGEL ELIAS, rođen 19. jula 1912. u Jajcu. Otač trgovac. Mlađi brat Slavko (takođe bio član KPJ i kao takav poginuo 1941. godine).

Zbog revolucionarnog rada prvi put je hapšen 1930. godine. Posle završene Srednje tehničke škole u Sarajevu, tri godine je pohađao Elektrotehnički fakultet na Univerzitetu u Pragu, gde je među jugoslovenskim studentima i u Komunističkoj partiji Čehoslovačke bio vrlo aktivan. Godine 1934. bio sekretar jednog marksističkog kružoka. Potpredsednik jugoslovenskog studentskog udruženja »Matija Gubec« postao je 1935. godine. Bio je član uprave Društva jugoslovenskih studenata tehnike u ČSR, potpisnik javnih letaka i organizator studentskih akcija u Pragu protiv reakcionarnog terora u Jugoslaviji i za demokratski režim. Zbog svoje aktivnosti vođen je na listi praške policije kao komunista i više puta hapšen. Član Komunističke partije postao je 1934. godine.

U Španiju je došao 1. februara 1937. godine. U početku bio je borac bataljona »Dimitrov« 15. internacionalne brigade. Zatim u intendanturi u Albasete, u antitenkovskoj bateriji 45. divizije, i 6. balkanskoj bateriji i u 4. artiljerijskoj grupi. Jedno vreme vršio je dužnost komandira artiljerijske grupe. U čin narednika proizveden je 7. februara 1938. godine, a u čin poručnika 25. aprila iste godine. Učestvovao je u borbama na frontovima: Harama, Saragosa, Teruel i Levante. Posle evakuacije Internacionalnih brigada iz Španije bio u logorima na jugu Francuske.

Uz pomoć KPJ uspeo je 1941. godine da se ilegalno prebaci u okupiranu Jugoslaviju. Jedno vreme je u Zagrebu radio na organizovanju prebacivanja prispelih »Španaca« na teren i davao prve vojne instrukcije grupama koje su otišle iz Zagreba u okolinu grada da formiraju prve partizanske odrede u tom kraju.²⁴ Na održavanju veza između njega i prispelih »Španaca« radila je, pored ostalih, i Berta Petričić, rođena Winter, koja je u to vreme bila član Mesnog odbora Narodne pomoći.

Zatim je u Zagrebu radio u ilegalnoj štampariji Centralnog komiteta KP Hrvatske u Klaićevoj ulici 17. U ilegalnu štampariju su 24. decembra 1941. godine upali naoružani ustaški agenti i zatekli Engela sa još dva druga. Dolazi do žestokog okršaja između policajaca i ilegalaca. Jedan ustaški agent je ubijen, dvojica su teško ranjena. Na stepeništu pada teško ranjen ilegalac Janko Gredelj. Ilija Engel je ranjen, ali uspeva da se probije iz zgrade i da se spase.²⁵

Posle toga prebačen je u partizane.

U partizanima bio je pod imenom Ilija Anđić, najpre komandant bataljona, a kasnije načelnik odeljenja Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske.

Pošto se razboleo od pegavog tifusa i posle ozdravljenja ostao gluv, postavljen je za pomoćnika načelnika pozadine u Glavnom

²⁴ »Zagreb 1941«, str. 300 i 333.

²⁵ Isto, str. 185 i 186.

štabu Hrvatske. Na toj dužnosti je 29. maja 1944. godine poginuo u Gornjem Miklaušu u Moslavini od neprijateljskih aviona. Imao je čin pukovnika.

Za narodnog heroja proglašen je 24. jula 1953. godine.

18. FIŠER BENO (Fischer Benno), rođen 19. decembra 1901. u mestu Žabalj. Otac Herman, mati Etel, rođena Haker. Završio srednju trgovačku školu u Novom Sadu.

Ilegalno otišao 1919. godine iz Jugoslavije. Vojni dezertjer. Od 1919. godine do 1927. živeo u Mađarskoj, od 1927. do 1932. u Parizu, od 1932. do 1936. u Briselu a od 1936. do 1938. u Bukureštu. Pre odlaska u Španiju radio kao tekstilni radnik u fabrici Grinberg u Bukureštu, primajući 80 leja na dan.

U Komunističku partiju primljen 1934. godine u Briselu — Belgija, u mađarsku sekciju »C«. Od 1936. godine do 1938. bio je član sindikata tekstilnih radnika Rumunije. Radnici su ga izabrali za svog delegata u fabrici. Član organizacije »Crvena pomoć« u Belgiji bio je od 1934. do 1936. Govorio je francuski, nemački, mađarski, rumunski i srpskohrvatski.

U Španiju je došao 22. maja 1938. godine. Bio je u 129. internacionalnoj brigadi. Poginuo je u prvoj polovini septembra meseca 1938. godine na ebarskom frontu kao borac bataljona »Divizionario« 45. divizije.

19. FODOR KARL, rođen 22. septembra 1900. u Zemunu. Otac Jakob, umro 1911. godine, majka Anka, žena Greta, rođena Dijamant, kćerka rabina u Vukovaru. Za radnički pokret se zainteresovao 1917. godine putem literature i povodom ruske revolucije. Od 1918. godine do 1926. pohađao Medicinski fakultet u Innsbuku, Zagrebu, Pragu i Beču.

Od 1925. godine član je Komunističke partije Jugoslavije u Beogradu, a od 1929. član Komunističke partije Nemačke. Od 1929. do 1933. bio član Saveza nemačkih pisaca u Berlinu, od 1933. do 1935. član iste organizacije u Parizu, 1936. u Pragu. Od 1930. do 1933. bio član radničkog sportskog društva »Fichte« u Berlinu i član organizacije Crvene pomoći od 1926. do 1929. Posle dolaska Hitlera na vlast bio je član Nemačke komunističke partije u emigraciji.

Imao je razne funkcije u partijskim ćelijama u Berlinu. Poslednja funkcija mu je bila sekretar ćelije »Veding« i, na kraju, instruktor za jedan rejon u Vedingu (VI a). Ponajviše je radio u Centralnom komitetu Udruženja proleterskih revolucionarnih pisaca Nemačke 1932. godine i kao pisac, na primer, u Sarskom plebiscitu. Učestvovao u Berlinu u štrajku metalaca 1930. godine, u štrajkačkom komitetu za Moabit i Simensštadt; radio je kao propagan-

dist. Učestvovao u raznim manifestacijama koje je organizovala Komunistička partija u Berlinu 1930—1932. godine. Bio hapšen dva puta: u Berlinu 17. marta 1933. kada je zadržan u zatvoru samo jedan dan, i Čehoslovačkoj (Moste) 30. aprila 1935. kada je zadržan u zatvoru sve do 15. juna iste godine.

Od 1925. do 1929. radio na agitaciji i propagandi u ilegalnoj Komunističkoj partiji Jugoslavije i ilegalno radio u Berlinu februara i marta 1933. Prvi put emigrirao kao politički emigrant iz Jugoslavije u Nemačku krajem februara 1929. godine, a drugi put iz Nemačke u Čehoslovačku 18. marta 1933.

Kao pisac i novinar saradivao u listovima »Rote Fahne« (Crvena zastava) i »Linkskurve« (Levi zaokret) u Berlinu, časopisima »Welt am Abend« (Svet uveče), takođe u Berlinu, zatim u »Weltbühne« (Svetska pozornica) i »Rote Fahne« u Pragu, »Deutsche Volkszeitung« (Nemačke narodne novine) u Parizu i u »Volksillustrierte« (Narodna ilustracija) u Pragu. U Jugoslaviji bio 1928. godine 2—3 meseca u vojsci u jednoj sanitetskoj četi u Beogradu i proglašen nesposobnim za služenje vojske.

U Španiju došao 8. januara 1937. Bio je u sanitetskoj službi Internacionalnih brigada u Madridu, a zatim lekar XIII (IV) bataljona XIV brigade. Učestvovao u borbama na Harami, Balsain, Huesta de la Reina, Kaspé, Aragon i Ebro.

Iz Španije otišao je u Meksiko, gde je bio do završetka drugog svetskog rata. U Meksiku se bavio publicističkim radom. Izdao je i jednu knjigu o narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji i drugu Titu. Posle toga došao je u Jugoslaviju. Jedno vreme bio je u »Politici« novinar-reporter.

Posle rezolucije Kominforma emigrirao je u Čehoslovačku. U početku je imao mnogo teškoća, jer su ga sumnjičili da je iz Jugoslavije poslat po zadatku. Ostao je da živi u Pragu, gde je i umro 1974. godine.

Govorio je nemački, srpskohrvatski, francuski, engleski, češki i španski. Literarni i partijski pseudonim bio mu je Teodor Balk.

20. FOS BRAINA-RUDIN (Voss), rođena 1906. godine u Rigi. Imala je dve sestre i brata. Brat Jakov, takođe španski borac, za vreme drugog svetskog rata bačen je kao padobranac radi organizovanja sabotaža protiv Hitlerove Nemačke u okupiranoj Latviji i tu je poginuo. Jedna sestra Mirjam bila je takođe u Španiji i živi u Rigi kao penzionisani lekar, a druga živi u SAD kao penzionisana balerina. Braina je bila supruga Alfreda Bergmana, takođe španskog borca.

Studij medicine završila je u Beču, gde se uključila u rad ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Avgusta 1935. godine po-

slata je u Moskvu u Lenjinsku školu. U jesen 1936. godine posle uspešno završenog političkog školovanja tražila je da je pošalju kao lekara u Španiju. Pre nego što krene u Španiju, dobila je zadatak od CK KPJ da putuje u Jugoslaviju kao kurir radi priprema slanja više stotina dobrovoljaca za Španiju jednim francuskim brodom.²⁶

Okolo Nove godine 1937. bila je sa svojim legalnim pasošem nekoliko dana u Beogradu, a drugi put februara iste godine doputovala je iz Marselja preko Trsta u Split sa direktivama i novcem potrebnim za troškove prebacivanja dobrovoljaca na brod »La Cors«. Pošto sve nije išlo kako treba, otputovala je u Budvu, gde je trebalo da se ukrca u brod i otplovi sa ostalima u Španiju. Tu, kao i u drugim primorskim mestima, došlo je do masovnog hapšenja okupljenih dobrovoljaca. Među njima uhapšena je i Braina. Ona je tvrdila da nema nikakve veze s tim što se događa, da je lekar iz Nemačke i da je došla kao turista i želi da na moru nađe neku kuću u kojoj bi eventualno živela i otvorila ordinaciju.

Prebacili su je u Beograd u Glavnjaču, gde je mučena, ali je uporno ostajala pri prvobitnoj izjavi. Posle istrage bila je u zatvoru na Adi Ciganliji u ćeliji s drugaricom Canom Babović i drugima.

Pred Sudom za zaštitu države branio ju je advokat Vladimir Simić. Osuđena je na šest meseci, koliko je u stvari već provela u zatvoru. Pravo iz zatvora, policijski agent i njen advokat otpratili su je na aerodrom. Preko Beča otputovala je u Prag, a odatle u Pariz.

O tome piše Rodoljub Čolaković: »Među uhapšenima bila je i jedna žena — dr Braina Fos-Rudin, rodom iz Latvije, udata za poznatog revolucionara Alfreda Bergmana, koji je dugo vremena bio rukovodilac Centralne tehnike CK KPJ. Kad su Brainu prvi put suočili s Mukom, ovaj joj je kazao: 'Marlena (to je bio njen partijski pseudonim), ja sam sve priznao, a ti kako znaš i možeš.' Braina je bila zaprepašćena Mukovim držanjem. Još prije suočenja nju je agent Vujković stalno ironično oslovljavao 'Gospođo Bergman' ali ona nije verovala da ju je Muk provalio. Sad joj je sve bilo jasno i rekla je Muku: 'Nisam ja nikakva Marlena, a vi ste običan provokator!' Podvrgli su je torturi, koju je ta fizički slabija žena izdržala i do kraja ostala pri svom prvom iskazu — da je došla u Jugoslaviju kao turista i da se slučajno zatekla u Budvi, gde su je, vjerovatno, pomutnjom uhapsili.«²⁷

Primer njenog herojskog držanja istakao je i »Proleter«, organ ilegalne KPJ. Njeno uzorno odoljevanje najtežim mukama nave-

²⁶ O tome je Braina Fos pisala opširnije. Vidi Zbornik I, str. 436—448.

²⁷ Rodoljub Čolaković: »Kazivanje o jednom pokoljenju«, knj. III, str. 53—54, »Svetlost«, Sarajevo, i »Prosveta«, Beograd, Sarajevo 1972.

deno je pored primernog držanja Spasenije Babović i Krsta Popivode.²⁸

Januara 1938. godine otišla je u Španiju. Prvo je radila u bolnici u Mursiji, a početkom maja 1938, kada je u mestu Sagaro otvorena nova bolnica za internacionalne dobrovoljce, određena je za njenog upravnika.

Februara 1939. godine, posle povlačenja iz Španije, uspela je da se u Perpinjanu, na jugu Francuske, uključi u francuski medicinski komitet za pomoć španskim dobrovoljcima u logorima. Kada je osnovana jedna bolnica od 150 kreveta za interbrigadiste u kojoj su bili samo francuski lekari, uz pomoć Andre Martia zaposlila se u njoj. Krajem marta 1939. godine otputovala je u Pariz, a početkom aprila brodom za Sovjetski Savez.

U Moskvi je bila lekar Centrale Crvene pomoći, a posle rata vratila se u svoju rodnu Rigu, gde je bila rukovodilac jedne medicinske ustanove.

Bila je uvek aktivna, vrlo energična, odličan organizator, snažljiva i hrabra. Umrta je novembra 1973. godine u Rigi, glavnom gradu Latvijske Sovjetske Socijalističke Republike.

21. HAUPTMAN JOZEF (Hauptmann Josef), rođen 6. aprila 1910. u Sotvelju, srez Strij (Ukrajina). Otac Jan. Do 1933. godine bio u Čehoslovačkoj na studijama medicine. Kasnije bio lekar na stažu u Beogradu.

U Španiju je došao 27. jula 1937. godine. Bio je u sanitetskoj službi Internacionalnih brigada u sledećim mestima: Madrigeras, Albasete, Denija, Valensija, Estramadura ispred Granade i ponovno Denija. Čin poručnika je dobio 1. februara 1938, a pred kraj rata unapređen je u čin kapetana. U Deniji je bio lekar i upravnik bolnice, gde je radila i njegova supruga dr Dobrila Šiljak. Na njegovo insistiranje premešten je na front.

Posle povlačenja iz Španije bio je od 12. februara 1939. do januara 1941. u logorima na jugu Francuske: Sen Siprien, Girs i Arželes sir Mer. U logorima je bio jedan od organizatora sanitetske službe.

Marta meseca 1941. godine, zajedno sa svojom suprugom dr Dobrilom Šiljak, uključio se u Marseju u ilegalni partizanski pokret (FTP franc-tireur partisan). Ubrzo je zadužen da organizuje sanitetsku službu pokreta. Uspostavio je dobre veze sa francuskim lekarima, šefovima velikih klinika i drugima. Pomoću njih uspevao je da leči i smešta u bolnice ilegalne borce, pa čak i kad im nije bila nužna lekarska pomoć, a bili su u velikoj opasnosti da će ih

²⁸ »Proleter«, god. XIII, br. 13, od decembra 1937. — Reprint izdanje »Proleter«, organ CK KPJ 1929—1942, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1968, str. 613.

policija uhvatiti. »Ovde sam isto tako imao mogućnosti da na službenim formularima bolnice, uz korišćenje službenih pečata, čak i uz zavodenje u protokole klinika, isfabrikujem niz lažnih dokumenata, neophodnih za akciju ili spasavanje iz teških situacija pojedinih naših boraca.« — pisao je dr Hauptman u svojim sećanjima na te dane.²⁹

On je — kako je sam pisao — »istovremeno bio organizator, šef lekarske službe, operator, nabavljač sanitetskog materijala uključivao se u borbene akcije.³⁰ Ubrzo je postao načelnik sanitetske službe FTP za južnu Francusku kao i član Glavnog štaba FTP toga regiona, što je ostao sve do oslobođenja.

Hauptman je na svom delikatnom poslu u Marseju nekoliko puta bio hapšen, ali svaki put su ga partizani oslobodili.

Od 20. januara 1945, kada se vratio u oslobođenu Jugoslaviju, uključio se u JNA. U prvo vreme bio je šef hirurga odeljenja vojne bolnice Šabac, a kasnije član Sanitetske uprave JNA u činu generalmajora.

Član Komunističke partije postao je 1941. godine. Bio je vrlo aktivan društvenopolitički radnik i van armije: u organizaciji lekara, Skupštini grada, raznim savetima i komisijama i dr.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941 i više ratnih i posleratnih vojnih i civilnih odlikovanja.

U Jugoslaviji je živio kao Aleksandar Mezić. Umro je januara 1973. godine.

22. KAMHI ALKALAJ SAMUEL, rođen 18. novembra 1911. u Bosanskom Brodu. Otac Jahiel, majka Simha. Posle završene gimnazije, dve godine studirao na Šumarskom fakultetu. Vojni rok od 18 meseci odslužio 1931—1932. godine u Bjelovaru u 42. pešačkom puku.

Kao pomoćnik šumarskog inženjera radio u preduzeću »Varda, d.d.« u Crnoj Gori. Učestvovao aktivno u štrajku drvoseča novembra 1936. godine u istom preduzeću.

Jugoslaviju je napustio legalnim pasošem 12. decembra 1936. i bio u Austriji, Čehoslovačkoj, Nemačkoj, Holandiji, Belgiji i Francuskoj.

U Španiju došao 17. februara 1937. godine. Ubrzo je uključen u kurs oficirske škole i 15. maja 1937. godine proizveden u čin poručnika. Učestvovao je u borbama na Hueski, Saragosi, Centru, Estramaduri i Aragonu. Jednom je bio ranjen. Posle oporavka bio je u I četi 51. bataljona XIII brigade Miksta.

²⁹ Zbornik IV, str. 492.

³⁰ Isto

Pored srpskohrvatskog, govorio je nemački, francuski, ruski i španski.

O njegovoj daljoj sudbini do sada nisu nađeni podaci.

23. KERŠNER ARTUR, rođen 10. novembra 1912. u Donjem Miholjcu. Otac Vilim, majka Milka, rođena Hiršler. Mlađi brat Oto živi u Zagrebu.

Posle završene niže srednje škole prelazi u Zagreb, gde završava realnu gimnaziju. Kao gimnazijalac bio aktivan član jevrejskog omladinskog pokreta. Član Saveza komunističke omladine Jugoslavije postao je 1933. godine.

Na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu, gde je studirao, bio je jedan od rukovodilaca naprednog studentskog pokreta. Ubrzo je postao sekretar partijske organizacije na fakultetu i član Univerzitetskog komiteta. Bio je, takođe, instruktor tri radničke partijske ćelije na Trnju i Trešnjevki (tadašnjim radničkim predgrađima Zagreba). Učestvovao je u demonstracijama i sabirao priloge za Crvenu pomoć. U Slavonskoj Orahovici, kamo je odlazio rođacima za vreme školskog raspusta, formirao je zajedno sa Robertom Domanjijem, tada studentom tehnike, a kasnije španskim borcem i narodnim herojem, od radnika zaposlenih u kamenolomu levičarski klub. Zbog revolucionarnog rada nekoliko puta je bio hapšen, ali ništa nije priznao, niti mu je policija mogla dokazati ilegalni rad i svaki put je bio pušten na slobodu. Juna meseca 1936. godine emigrirao je iz Jugoslavije. Prešao je austrijsku granicu ilegalno kod Srednjeg Vrha iznad Gozd Martuljka, gde mu je teren bio poznat jer je ranije na tom mestu logorovao sa naprednom jevrejskom omladinom.

U Austriji je bio uhapšen zbog falsifikovanog pasoša. Zadržan je u zatvoru desetak dana. Na njegovu želju, austrijska policija ga je ilegalno prebacila u Čehoslovačku. U međuvremenu, u policijskom listu u Jugoslaviji bila je za njim raspisana poternica sa njegovom fotografijom.

U Čehoslovačkoj uspeo je da se legalizuje i da u Brnu nastavi studije. U Brnu je bio član Socijaldemokratske studentske organizacije, da bi mogao da deluje legalno kao levičar, a da se ne kompromituje kao komunista, zbog čega bi mogao da bude proteran iz Čehoslovačke. Za vreme mučenja uhapšenih komunista u Jugoslaviji uspevao je da u socijaldemokratsku štampu u Čehoslovačkoj ubaci informacije o tome i proteste protiv tih zverstava.

Početkom 1937. godine rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije odobrilo mu je da može da ide u Španiju, što je još ranije tražio. Na putu za Španiju, na jugu Francuske u mestu Perpignan bio je uhapšen maja 1937. godine. U Španiju je stigao 4. juna te godine. Bio je oficir u štabu bataljona »Đuro Đaković«.

Poginuo je 14. jula 1938. godine od eksplozije granate na aragonskom frontu na koti Penjamarko.

Govorio je, pored hrvatskosrpskog, češki, nemački, španski, francuski i nešto ostale slovenske jezike.

Njegova majka Milka primila je posle rata za svog sina Artura, junaka španskog rata, Spomenicu SUBNOR-a Jugoslavije. Ona je umrla 7. januara 1971. godine.

24. KRAUS LEA, rođena 12. maja 1914. u Zagrebu. Otac Artur, apotekar, majka Fanika, rođena Herman. Živeli su u Gradačcu u Bosni. Imala je dve sestre, Tircu i Tonku.

Posle završene niže srednje škole završila je Školu za više medicinske sestre u Zagrebu. Od 1929. do 1932. godine aktivna je u jevrejskom omladinskom pokretu. Posle toga, sve aktivnija u radničkom naprednom pokretu, 1935. godine postaje član Saveza Komunističke omladine Jugoslavije i ubrzo sekretar ćelije. Takođe je bila aktivni član Crvene pomoći.

Zbog svoje revolucionarne delatnosti uhapšena je 1935. godine. Sud za zaštitu države osudio ju je na 10 meseci strogog zatvora u grupi od 29 optuženih, među kojima su bili i Ivan Kostić, Savo Zlatić, Josip Đerđa, Dušan Mamula i Ljuba Marković. Kaznu je odležala u Požarevcu. Februara 1936. godine izašla je na slobodu i nastavila revolucionarnu aktivnost.

Juna meseca 1937. godine, pomoću Komunističke partije Jugoslavije napustila je Jugoslaviju na putu za Španiju, kamo je stigla 3. avgusta iste godine. Bila je u sanitetskoj službi Internacionalnih brigada. Radila je kao medicinska sestra u bolnici Vilja Nueva de la Hara. Decembra 1937. godine razbolela se od pleurita. Od aprila 1938. godine radila u bolnici Mataro kod Barcelone, sve do evakuacije jedne grupe teških ranjenika u Francusku, septembra 1938. godine, kada je i ona evakuisana s ranjenicama.

U Francuskoj je teško živela. Za vreme okupacije učestvovala je u pokretu otpora, a posle oslobođenja vratila se u Jugoslaviju. U Izrael se preselila 1949. sa mužem Mišom Štajnom.

U NOB-i u Jugoslaviji učestvovala su sva četiri člana njene porodice, od kojih su sestra Tonka i majka Fanika izgubile život.

25. LEBL IVAN (Löbl), rođen 1912. godine u Subotici. Otac Bernard, trgovac izvoznik stoke. Majka Katarina, rođena Pekanović, sestra Terezija, udata Stevanović, živi u Subotici. Ivan je završio osnovnu školu i gimnaziju u Subotici. Maturirao je septembra 1931. godine u Državnoj muškoj gimnaziji. Studirao je prava u Beogradu i Zagrebu. Još kao student prišao je naprednom marksističkom pokretu. Bio je vrlo aktivan, naročito na polju publicistike, stalni saradnik časopisa »Hid« (Most), koji izlazi na mađarskom jeziku.

Vojni rok je služio 1934—1935. godine u avijaciji i izašao iz vojske kao rezervni vazduhoplovni potporučnik.

Član Komunističke partije Jugoslavije postao je 1933. godine. Radi daljih studija na Sorboni otišao je u Pariz 1936. godine. Učestvovao je na Omladinskom kongresu u Briselu, o čemu je poslao i članak časopisu »Hid«.

Avgusta 1937. godine, otišao je u Španiju. Bio je u bataljonu »Đuro Đaković« 45. divizije. Posle evakuacije Internacionalnih brigada u Francusku, početkom 1939. godine, bio je u logorima Sen Siprien i Girs.

Posle okupacije Jugoslavije uspeo je da se prebaci još 1941. godine u okupiranu Suboticu. Ubrzo je morao da ode u Budimpeštu gde nije bio poznat i kompromitovan kao komunista.

O njemu piše Đula Kovač da »za to vreme radi teške fizičke poslove, sve dok ga nisu otkrili. Ipak je nekako uspeo da pobegne u Košice sa namerom da zametne trag, ali ga, pukim slučajem, verovatno pod lažnim imenom, uvršćuju u jednu radnu četvu i upućuju na prinudni rad na istočni front. Svi pokušaji da prebegne Crvenoj armiji nisu uspeli. Najzad, umro je u Nikolajevsku od rana koje je zadobio kod tog mesta.³¹

Prema sećanju njegovog školskog druga Đorđa Nađa iz Subotice Ivan Lebl je bio u radnoj četi 105/7. Nađ piše: »Mislim u septembru 1942. godine četa 105/7 prekomandovana je preko Kaše na front kod Dona. Sedamnaestog januara 1943. godine Rusi su obručem zaokružili II mađarsku armiju i zajedno s njom oko 30.000 Jevreja prinudnih radnika. Nakon dugog pešačenja koncentrisali su ih u selo Aleksejevku u ogromne štale za konje jednog plemića. Tu je u martu izbio pegavi tifus, koji je masovno uništio sve logoraše. Bili su pod najgorim mogućim okolnostima: stešnjeni kao haringe, bez dovoljno hrane, pod stražom. Uzaludno su se javljali straži da žele da se bore protiv fašizma. Jedino je grupa od oko 60 Jevreja kao zanatlija bila van logora i ostala u životu. Među njima i Gutman Lajoš, brat pokojne Gutman Elze, koji sada živi u Australiji. On je sudski posvedočio da su logoraši umrli od tifusa«.

Nađ dalje piše da ima lica koja tvrde da je Lebl navodno prebegao sovjetskim vojnicima i da je kod njih umro, ali da on o tome ništa provereno ne zna.³²

26. LERER SAMUEL (Lehrer), rođen 12. marta 1914. u Mostaru. Otac Zaharije došao je iz Lavova (Galicija). Roditelji su bili radnici i vrlo siromašni. Imao je desetero mlađih sestara i braće.

³¹ Zbornik V, str. 153.

³² Izjava Nađ Đorđa u Arhivi Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu.

Osnovnu i srednju školu završio je u Sarajevu. Istovremeno je radio sa ocem kao sedlar. Od septembra 1933. godine do juna 1937. studirao je u Zagrebu prvo na Veterinarskom fakultetu, a kasnije na Poljoprivrednom. Bio je vrlo aktivan u marksističkom studentskom pokretu. Septembra 1933. godine postao je član Saveza komunističke omladine, a marta 1934. godine član Komunističke partije Jugoslavije.

Zbog svog revolucionarnog rada uhapšen je marta 1936. godine i bio u zatvorima u Sarajevu, Subotici i Beogradu do decembra 1936. Bio je tučen u policiji ali ništa nije priznao i sud ga je usled nedostataka dokaza oslobodio.

U Španiju je stigao uz pomoć Komunističke partije Jugoslavije 12. decembra 1937. godine. Bio je borac u mitraljeskoj četi 129. brigade bataljona »Đuro Đaković«, a nešto kasnije brigadni osmatrač iste brigade. Kao hrabar, snalažljiv i disciplinovan vojnik upućen je u školu izviđača Levantske armije i do demobilizacije bio njen izviđač. Učestvovao je u borbama na Aragonskom i Levantskom frontu.

Posle povlačenja iz Španije, od 9. februara 1939. do juna 1941, bio je u logorima na jugu Francuske: Sen Siprien, Girs i Verne. U logorima je bio vrlo aktivan u ilegalnom političkom radu i drugim delatnostima logoraša — interbrigadista iz Španije. Bio je jako omiljen zbog svoje prisnosti u odnosima s drugovima i vedre prirode. U logoru Girs posle velikih demonstracija protiv odvođenja u tzv. »radne kompanije«, uhapšen je i maltretiran 2. aprila 1940. sa nekoliko desetina Jugoslovena.

Jula 1941. godine, pomoću Komunističke partije Jugoslavije, prebacio se u Jugoslaviju ilegalno iz Nemačke, kuda je po odluci partijske organizacije otišao sa grupom Jugoslovena — interbrigadista na rad. U Nemačkoj u Espenhajmu kod Lajpciga bio je član ilegalnog partijskog komiteta grupe španskih dobrovoljaca iz Jugoslavije.

Iz Zagreba upućen je u Bosansku Krajinu, gde je ubrzo postao komandant partizanskog bataljona »Gavrilo Princip« na sektoru Bosanskog Grahova. Kasnije je bio komandant Glamočkog partizanskog bataljona. Decembra 1941. postao je zamenik komandanta Prvog krajiškog partizanskog odreda, a februara 1942. komandant Grupe udarnih bataljona. Maja 1942. imenovan je za zamenika komandanta Prve krajiške udarne brigade, a krajem godine postao je njen komandant. Lerer se isticao hrabrim podvizima, dobrim pripremama i vešto organizovanim operacijama. Tako je avgusta 1943. pripremio i vodio napad svoje brigade na neprijateljski aerodrom Rajlovac nedaleko od Sarajeva. Tada je Prva krajiška brigada izvršila noćni iznenadni prepad. Iz jakih nemačkih i ustaških garnizona u Sarajevu hitno je upućena pomoć posadi aero-

droma. Oklopni voz koji je prvi stigao bio je uništen. Još pre zore brigada se povukla skoro bez ikakvih žrtava ostavivši za sobom lom na aerodromu. Uništeno je i oštećeno 34 aviona.

Još iste godine postao je zamenik komandanta Četvrte krajiške udarne brigade, a marta 1944. komandant 39. banjalučke divizije. Na kraju rata bio je komandant 10. krajiške udarne divizije.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i niza odlikovanja, proglašen je za narodnog heroja. Ima čin generalpukovnika.

U partizanima se proslavio pod imenom Voja Todorović, i to je ime zadržao.

27. MAJDER VLADIMIR (Meider), rođen 12. oktobra 1911. u Sisku. Otac Eugen Đurić, knjigovođa (poginuo u I svetskom ratu), majka Fanika Majder-Isabegović, krojačica. Gimnaziju je završio u Sisku. Zatim se 1931. godine upisao na Medicinski fakultet u Zagrebu, gde je završio četiri semestra.

Već kao gimnazijalac od 1927. godine bio je član Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Pre toga, od 1925. godine, bio član Hrvatskog sokola. Po preporuci sisačkog komunista Steve Laćana 1931. godine primljen je u članstvo Komunističke partije Jugoslavije. Jedno vreme bio je sekretar Mesnog komiteta Partije.

Prvi put je hapšen 1934. godine. Bio je dva meseca u istražnom zatvoru u Zagrebu, a posle na Sudu za zaštitu države u Beogradu. Sledeće, 1935. godine, upućen je od Komunističke partije ilegalno u Sovjetski Savez, radi političkog školovanja, na kurs aspiranture KUNMZ u Moskvi. Posle završetka kursa, poslat je na politički rad među Jugoslovene u Francuskoj. Sredinom 1936. godine postaje sekretar jugoslovenske podsekcije Komunističke partije Francuske.

Čim je izbio rat u Španiji, Majder se prijavio kao dobrovoljac i početkom novembra iste godine dolazi u Španiju na čelu jedne grupe dobrovoljaca. Toga se seća dr Sergije Dimitrijević, koji je u početku španskog rata pod ilegalnim imenom Mišo organizovao odlazak prvih grupa dobrovoljaca, i citira tekst sa razglednice koju mu je Majder uputio iz Perpinjana (francuskog gradića nedaleko od španske granice): »Dragi Mišo. Srećno doputovali i stvari uredili. Za sada još ne mogu javiti kada odlazimo. Raspoloženje drugova odlično. Još u vozu smo započeli polit-rabotu. Sa drugarskim pozdravom Kurt«.³³ (Kurt je bilo Majderovo ilegalno ime.)

U Španiju je stigao 2. novembra 1936. Odmah je upućen među braniocce Madrida. Bio je politički komesar čete u bataljonu »Dombrovski« 12. brigade.

Krajem decembra razboleo se. Posle ozdravljenja radio je u bazi Internacionalnih brigada u mestu Albasete. Od 4. matra

³³ Zbornik V, str. 319.

1937. do marta 1938. bio je politički komesar transporta Baze. Posle toga otišao je za prevodioca ruskim instruktorima na Teruel-skom frontu.

Posle evakuacije Internacionalnih brigada iz Španije bio je u logoru Arzeles sir Mer na jugu Francuske. Francuska policija ga je 14. marta 1939. uhapsila i zatvorila u tamnicu Koljur zajedno sa Pekom Dapčevićem i nekim drugima. Zbog nepodnošljivog stanja u podzemnim kazamatima stare tvrđave oni su stupili u štrajk glađu, koji je trajao 12 dana. Posle toga vraćeni su u logor.

U okupiranu Jugoslaviju uspeo je da se vrati 1942. godine. Ubrzo je postao oficir partizanske operativne zone za Slavoniju, a zatim načelnik Glavnog obaveštajnog centra za Hrvatsku i član Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske.

Umro je posle teške bolesti polovinom juna 1943. godine u slobodnom Otočcu u Lici, gde je u to vreme bilo sedište najviših državnih, političkih i vojnih partizanskih rukovodstava Hrvatske. Uz najveće počasti je 20. juna 1943. sahranjen. Pre sahrane, kovčeg s njegovim telom bio je izložen u Otočcu, u zgradi u kojoj je održano prvo zasedanje Zemaljskog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske.

Posle rata, posmrtni ostaci Vladimira Majdera svečano su preneseni na Centralno groblje u njegov rodni Sisak.

28. PAPO MEHANEM, rođen je 5. aprila 1915. u Sarajevu. Otac Moša imao je malu četkarsku radnju u Splitu. Kad je najmlađi sin Menahem otišao u Španiju, policija je njegovom ocu oduzela pravo na zanatsku radnju i porodica je još teže živela. Izdavali su jednu sobicu i kuvali za podstanare.

Čitavu porodicu su uhapsili Talijani 1942. godine zbog toga što je Menahem bio u Internacionalnim brigadama u Španiji. Otac je bio osuđen i odveden u poznati zatvor »Kapo d'Istria«, gde je ostao do kapitulacije Italije. Umro je u Domu staraca u Zagrebu 1957. godine, dve godine posle njegove žene Lenke, rođene Altaras, koja je umrla u Splitu.

Najstariji brat Mihael bio je knjigovođa. Posle pada Italije otišao je u partizane i poginuo u sedmoj ofanzivi kod Gračaca. Drugi brat Joža bio je trgovački pomoćnik, umro je 1938. godine.

Najmlađa među njima je sestra Angelina. U zatvoru u Splitu bila je tučena i teško se razbolela. Posle prvog oslobođenja Splita povukla se s partizanima i radila u bolnici na Hvaru kao bolničarka. Teško bolesna prebačena je s najtežim ranjenicima na Maltu. Posle konačnog oslobođenja Splita bila je pri Komandi mesta zadužena za rad sa omladinom. Krajem 1945. godine demobilisana je zbog slabog zdravlja i živi kao penzioner u Splitu.

Menahem, koga su u porodici zvali Mika, završio je osnovnu i zanatsku školu u Splitu. Izučio je brijački zanat i radio u Splitu. Od 1933. godine bio je član Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza (URSS).

Na vlastitu inicijativu, zajedno sa Dujom Bašićem — sada u Splitu, pukovnikom u penziji — avgusta 1936. godine krenuo je kao »slepi putnik« brodom »Vis« iz Splita za Španiju. U Španiju je stigao 25. oktobra 1936. i odmah bio uključen u balkansku četu bataljona »Dombrovski« 11. brigade. Posle ranjavanja kod Kasa del Kampo, decembra iste godine, prešao u IV bataljon 12. brigade. Krajem decembra 1936. godine teško je ranjen u stomak u borbama kod Univerzitetskog grada pri odbrani Madrida.

Kao teški ranjenik, oktobra 1938. godine, upućen je u Pariz radi lečenja. Francuska žandarmerija dovela ga je iz Pariza u logor Girs 6. maja 1939. godine. Iz tog logora pobjegao je početkom 1940. godine preko Marseja u Split. Vojne vlasti su ga odmah pozvale na odsluženje vojnog roka, ali posle lekarskog pregleda bio je oslobođen vojne obaveze, pošto je od rana u Španiji ostao teški invalid.

U okupiranom Splitu bio je aktivan u ilegalnom narodno-oslobodilačkom pokretu. Aprila 1942. godine uhapsili su ga talijanski fašisti i zatvorili u splitski zatvor »Sv. Roko«. Tu je ostao do kapitulacije fašističke Italije jula 1943. godine. Čim je izašao iz zatvora, ponovo se aktivirao u pokretu. Početkom septembra 1943. godine, u oslobođenom Splitu, postao je član uprave i komandir zatvorske straže istog zatvora u kome je i sam pre toga bio. Krajem septembra, kada je narodnooslobodilačka vojska pod pritiskom nemačkih snaga morala da evakuiše Split, Papo je sa jednom grupom partizana u povlačenju u pravcu Mosora upao u nemačku zasedu iza splitskog Novog groblja (u polju) i tu je poginuo.

U Španiji njegovi drugovi zvali su ga Mento i Brica, pa je s tim imenom i nadimkom unesen i u Zbornik V, str. 552 i 595.

29. PRESBURGER VILKO, rođen 5. aprila 1906. u Zagrebu. Otac Izidor (poginuo u prvom svetskom ratu), majka Franciska, rođena Polak. Oba brata (Oto i Dragutin) bili su aktivni u narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji. Dragutin je 1942. godine uhvaćen kao terenski radnik i likvidiran na Sajmištu u Beogradu. Od petoro braće i sestara živi samo Oto.

Vilko je kao dečak bio član jevrejskog gimnastičkog društva »Makabi« u Zagrebu, a kasnije aktivist radničkog sindikalnog pokreta. Bio je trgovački pomoćnik. Zbog svoga rada u radničkom revolucionarnom pokretu nekoliko puta je hapšen i proterivan iz Zagreba.

U Španiju je došao 23. marta 1937. Bio je upućen u bataljon »Rakoši« 13. brigade. Mesec dana bio je u anarhističkoj koloni »Duriti«. Posle se ponovo vratio u bataljon »Rakoši«.

U vreme borbi na Aragonskom frontu poginuo je kod Belčita septembra 1937. godine.

30. SENDE-POPOVIĆ KORNELIJA, rođena 29. avgusta 1914, u Bačalmašu (Mađarska), nedaleko od Subotice. Otac lekar dr Ferdinand, majka Selma, rođena Kraus, sestra Nora, modistkinja. Porodica živelu u Apatinu.

Kornelija je završila deset semestara medicine. Najpre je studirala u Zagrebu, a zatim u Beogradu. U Beogradu se udala za Vladetu Popovića, takođe studenta medicine i člana Komunističke partije Jugoslavije (on je 1941. godine obešen na Terazijama).

Od 1928. do 1930. godine bila je aktivna u skautskoj organizaciji. Tu je postala stegovođa. Kasnije je bila aktivna u Ženskom naprednom pokretu, Udruženju jugoslovenskih medicinara, Udruženju studentkinja, Udruženju studenata za borbu protiv TBC na Beogradskom univerzitetu i u Vojvođanskom omladinskom pokretu.

Iz Beograda za Španiju krenula je 19. novembra, a tamo je stigla 30. novembra 1937. Da dođe do Pariza sa legalnim pasošem i da tamo dobije vezu pomogao joj je njen suprug Vladeta Popović, a odatle je išla organizovano. U početku je radila u sanitetu Internacionalnih brigada u Madridu, a kasnije u bolnici Vilja Nueva de la Hara. Posle evakuacije baze Internacionalnih brigada iz Albasete u Kataloniju, aprila 1937. godine, premeštena je u bolnicu Sagaro. Tu je ostala sve do povlačenja u Francusku.

Kraće vreme 1939. godine boravila je u Parizu, odakle je uspela brzo da se vrati u Jugoslaviju. Tu se aktivno uključila u rad Komunističke partije. Specijalna policija ju je uhapsila 7. avgusta 1941. godine u jednoj vili na Senjaku. Umrta je pod najtežim mukama. Nikoga nije odala, niti je priznala svoj ilegalni rad.

Govorila je, pored srpskohrvatskog, i nemački, mađarski, francuski, engleski i španski.

31. ŠNEMAN MARIJA (Schneemann), rođena 18. marta 1896. u Bačkoj Palanci. Do 1928. godine bila je radnica u mestu rođenja. Putovala je, u potrazi za zaposlenjem, i radila u Austriji, Mađarskoj, Rumuniji, Nemačkoj i Čehoslovačkoj.

Pre odlaska u Španiju živelu je u Sarajevu. Njen muž Georg Štajnmaher radio je, takođe, u Sarajevu. Po nacionalnosti bio je Nemač. Zajedno su došli u republikansku Španiju preko Austrije, Švajcarske, Francuske — pešice.

Prema njihovoj izjavi nisu se povezivali ni s kakvom organizacijom radi odlaska u Španiju. Njen muž bio je mesec dana na Aragonskom frontu, a posle toga radio je kao mehaničar u jednoj fabrici u Barceloni.

Juna meseca 1937. godine španska republikanska policija ih je uhapsila i vodila istragu nad njima. O njihovoj daljoj sudbini do sada nije nađen nikakav zapisnik ni dokumenat.

32. ŠTAJNBERGER DRAGO (Steinberger), rođen 5. februara 1916 .u Zagrebu. Po zanimanju je bio trgovački pomoćnik.

U Španiju je došao kao dobrovoljac 27. decembra 1937. Bio je u Balkanskoj bateriji 4. artiljerijske grupe. Učestvovao je u borbama na frontovima Teruel, Kasteljon i Kamarena. Bio je hrabar i disciplinovan borac.

Posle povlačenja iz Španije bio je u logorima Sen Siprien, Girs i Verne na jugu Francuske, vrlo aktivan na političkom, kulturnom i sportskom polju. U logoru je primljen u članstvo Komunističke partije 1939. godine.

Avgusta 1941. godine zajedno s drugim »Špancima« uspeo je, uz pomoć ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, da dođe u okupirani Zagreb. Odatle je upućen u Karlovac, a iz Karlovca zajedno s Robertom Domanjijem, takođe španskim borcem, u tadašnji Drugi reon Korduna (koji je obuhvatao Perjasicu, Veljun, Kastenovac i Klokoč sve do Široke Rijeke i Kladuše).

Prvo je bio komandir, zatim politički komesar čete, a već krajem 1941. godine postao je politički komesar bataljona. Među partizanima i u narodu toga kraja bio je vrlo omiljen i poznat pod imenom Adolf.

Mučki su ga ubili četnici 3. aprila 1942. zajedno s Robertom Domanjijem, Brankom Latasom i Stevom Čuturilom. Njihova tela bacili su zlikovci u jamu Balinku u Kapeli kod Plaškog. Sva četvorica su posle rata proglašena narodnim herojima. Štajnberger je proglašen za narodnog heroja 27. jula 1953.

Tek posle 24 godine jugoslovenski i engleski speleolozi uspeali su da dopru do dna jame i 15. avgusta 1966. izvuku posmrtnu ostatke postradalih narodnih heroja. Svečana sahrana obavljena je 28. avgusta iste godine u parku ispred Spomen-doma II zasedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Hrvatske u Plaškom.

33. ŠTETLER SIGISMUND (Städtler), rođen 26. juna 1914. u Staroj Pazovi. Otac Marko, službenik, mati Erna, stariji brat Zvonko. Porodica se preselila iz Stare Pazove u Slavonski Brod, gde su Sigismund i njegov brat završili srednju školu i bili aktivni u jevrejskom omladinskom naprednom pokretu. Kasnije su prešli u Zagreb.

Sigismund, poznat među prijateljima i drugovima kao Bobi, bio je radnik i novinar. Radio je u fabrici papira, kolonijalnoj trgovini i kao dopisnik listova »Hrvatski list« i »Politika«.

Bio je aktivan u radničkom pokretu, funkcioner u sindikatu nameštenika (URSS) i član radničkog planinarskog društva »Prijatelj prirode«. Učestvovao je u štrajku u fabrici papira i u više demonstracija. Hapšen je bio pet puta (1930, 1932. i 1935. jedanput, a 1934. dva puta). Zbog ilegalnog rada osuđen je 21. decembra 1935. u Osijeku na šest meseci zatvora.

Sekretar reonskog komiteta SKOJ-a bio je 1934. godine, a 1935. i 1936. reonskog komiteta Komunističke partije u Zagrebu. Partijski pseudonim mu je bio Ante Brkić.

Pisao je, sem za »Hrvatski list« i »Politiku«, i u »Savremenim pogledima« i »Hronici«. Govorio je, osim hrvatskosrpskog, nemački i nešto ruski, francuski i španski.

U Španiju je krenuo iz Zagreba 2. januara 1938. sa krivotvorenim pasošem, a tamo stigao 21. januara iste godine. Bio je u 129. internacionalnoj brigadi. Ubrzo je postao desetar, zatim politički delegat voda, a marta 1938. godine sekretar partijskog komiteta čete. U borbama na Aragonu bio je ranjen i lečen u bolnici u mestu Moja.

Posle španskog rata vratio se u Zagreb, gde je nastavio vrlo aktivno revolucionarnu aktivnost. U jesen 1939. godine kooptiran je u Komitet za pomoć španskim dobrovoljcima, tzv. »Španjolski komitet«. Posle okupacije ustaška policija ga je uhvatila i ubila.

34. VAJS GERHARD (Weiss), rođen 1914. godine u Bihacu u službeničkoj porodici. Srednju školu je završio u Beogradu 1934. godine, a posle je studirao na nemačkoj politehnici u Pragu.

Zvali su ga Braco. O njemu piše Veljko Vlahović: »Sa Bracom sam se upoznao u Beogradu 1935. godine kod Šest topola. Studirao je tehniku u Pragu. Letnji odmor je provodio kod svojih u Francuskoj ulici. Sestra Marija bila je dečji ljekar. Pričao nam je o životu čeških studenata, o bahatom ponašanju sudetskih Nijemaca, o fašističkim organizacijama na njemačkoj politehnici u Pragu na kojoj je i on studirao. Zauzeli bi obje klupe i uz zvuke gitare tiho bi odjeknule mladičke pjesme...«³⁵

U Pragu je bio aktivan u naprednom studentskom pokretu. Jedno vreme je bio drugi sekretar Društva jugoslovenskih tehničara u Pragu. U SKOJ je primljen 1933. godine u Pragu.

U Španiju je stigao 26. decembra 1936. Bio je upućen u 15. internacionalnu brigadu u bataljon »Dimitrov«. Učestvovao je u borbama na Haramskom frontu. U martu 1937. godine poslat

³⁴ »Zagreb 1941«, str. 294.

³⁵ Zbornik II, str. 469.

je u oficirsku školu Internacionalnih brigada u mestu Posorubio. Školu je završio s odličnim uspehom. Posle škole upućen je u jednu partizansku jedinicu gde je ostao do maja 1938. godine. Tada je, po preporuci sovjetskih oficira s kojima je radio, bio poslat u Francusku na lečenje.

U Španiji se pokazao kao hrabar i pouzdan borac i krajem juna i jula meseca 1937. godine radio je u Odjelu kadrova Balkanske sekcije Internacionalnih brigada.

Dok je bio u partizanskim jedinicama više puta je prelazio na neprijateljsku teritoriju i uspešno izvršavao zadatke.

U Španiji je bio pod imenom Stevan Petrović.

U Parizu je radio aktivno među ranjenim dobrovoljcima iz Španije i studentima iz Jugoslavije. Bio je omiljen. Dobar drug, društven, blage naravi, veseljak, lepo je pevao i svirao gitaru.

Septembra 1939. godine vratio se u Beograd. Tu je bio vrlo aktivan u radu partijske organizacije, naročito u organizovanju akcije u Beogradu i Srbiji za pomoć španskim borcima u francuskim logorima i za njihov povratak u zemlju.

Poginuo je aprila 1941. godine prilikom bombardovanja Beograda.

Summary

JEWS FROM YUGOSLAVIA — SPANISH FIGHTERS

Based on the study of the available documentation the work of Marko Perić gives data on Jews from Yugoslavia who, by means of the Communist Party of Yugoslavia, were participants in the Spanish civil war, 1936—1939, fighting as volunteers for the republican cause. The author himself took part in the civil war as a volunteer. Data are also given on the role the Jews played in sending volunteers to Spain and helping those who were later in camps in France, as well as in assisting their return to Yugoslavia. In addition to personal data, which were collected carefully and conscientiously, the author gives information about the political activity of the volunteers before the Spanish civil war and after it, as the case may be. He also points to connection which any of the volunteers might have had with the movement of Hashomer Hatzair in which many of the Spanish fighters mentioned in this writing started their activity.

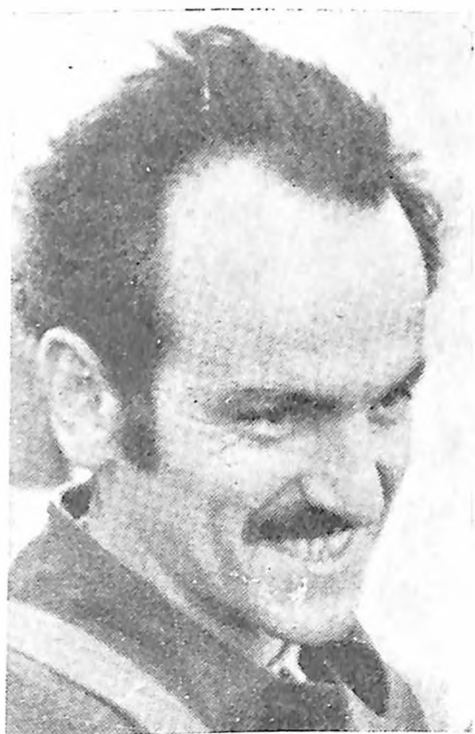
Grupa izviđača bataljona »Đuro Đaković« 129. Internacionalne brigade na frontu u Španiji. Sa leva na desno: *Artur Keršner, Ivan Lebl, Zvonko Cerić, Franjo Gosain, Josip Husinec i Dušan Kveder*

Vladimir Majder Kurt, šef obavestajne službe glavnog štaba Hrvatske. Poginuo 1943. u Lici

Grupa Jugoslovena španskih boraca u Španiji sa leva na desno: *Vojo Todorović, Srećko Manola, Miljenko Cvitković, Elias Engel i Ahmed Fetahagić*, svi su narodni heroji

Dr Imre Ber, stradao u Moskvi

La Odruga Ana Marija, ušla u NOB-u

*Ana Marija Baš, sa mužem i sinom
otišla u Španiju*

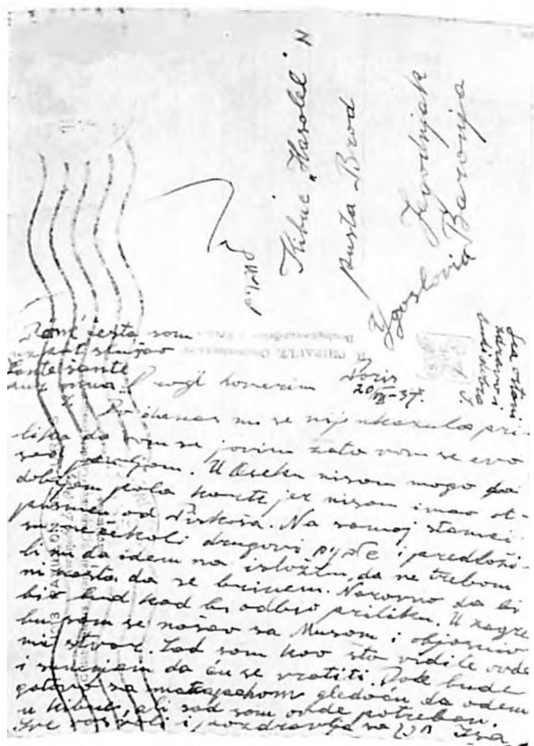
*Hajim Atijas, invalid iz španskog rata,
sada živi u Jerusalimu*

*Mento Papo, učesnik u španskom
građanskom ratu, poginuo u NOB-u*

Isa Altarac, na hahšari u »Pusta Brod« Jagodnjak-Baranja, pored peći u kojoj je pekao hleb za hahšariste

Dopisnica Ise Altarca, upućena drugovima na Hahšari

Jedan borac Internacionalnih brigada u Spaniji čita jevrejske novine na jidišu »Prese«

Borci jevrejske čete XIII brigade »Dombrovskog« u bunkerima

COMANDANCIA MILITAR DE CUENCA

Baruh Jakov, poginuo u partizanima

Se ruega a todas las Autoridades no le pongan impedimento alguno en su viaje, en sus salidas, que le faciliten los auxilios que pudiera necesitar en el mismo.

Cuenca, 7 de octubre de 1938

El Comandante en Jefe
El Comandante - Secretario

[Handwritten signature]

Propusnica Salomona Albaharija za putovanje radi uključenja u 129. mešovitu brigadu, kojoj je pripadao. Izdata u Kuenki 7. oktobra 1938. godine

3561 1198

ANкета

na prevođenje u Komunističku partiju Španije

Prezime Baruh Ime Isa

Godina rođenja 23-VI-1913 Mesto rođenja Beograd

Zemlja ne Profesija električar Mesto rada Beograd

Od kada si član partije i koja si partija u kojoj si bio pre ulaska u Komunističku partiju Španije od polovine 1936 po preporuci Velja Stambolića.

Jesi li prije stupanja u K.P. bio politički organizovan otkada si je u Komunističkoj organizaciji, Nezavisna Kamenica u Beogradu od 1933-34. g.

Nacionalnost srbin Jesi li bio član bratstva partije i koje ne

Jesi li bio član u partiji bio u nekoj grupaciji, frakciji, kada si bio i u kojoj ne

Kada si dospo u Španiju 10-IV-37 Ko si bio prije ulaska u partiju ne

Pre kojim si preporučio Velimir Draosler

Datum 1-III-37

Baruh Isa

Anketni list za prevođenje u Komunističku partiju Španije koji je Isa Baruh popunio 1. decembra 1937. godine

